

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

091

S-46

2

23 JUN 2009

0153 - 11/21/78

11/21/78

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԵԶՆԿԱՅ ՆՈՐԱԳԻՒՏ ԶԵՌԱԳՐԻՆ

48

22 . 08 . 2013

17126

091
S-46

պ.

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ԲԷ.

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԵԶՆԿԱՅ ՆՈՐԱԳԻԻՏ ԶԵՌԱԳՐԻՆ

ԿԱԶՄԵՑԻՆ

ԵԶՆԿԱՅ ՆՈՐԱԳԻԻՏ ԶԵՌԱԳՐԻՆ

Գ. Տ. ՄԿՐՏԶԵԱՆ

100
8006

— Հ. Յ. ԱՃԱԹԵԱՆ —

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Գ Ա Ր Ա Ն

1904.

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Ի Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Գ Ա Ր Ա Ն

1904.

12374

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Իջմիածին եղած ժամանակս, դեռ 1900ին ինչպէս այլոք յիշած եմ (տես Բանասէր, 1902, էջ 218). նպատակ էի ունեցած կազմել հայերէն տաղերու եւ գանձերու լիակատար հաւաքածոյ մը. նիւթ հաւաքելու համար չվստահելով գտնուած թերակատար ցանկերուն վրայ, սկսած էի մի առ մի պրպտել ձեռագրատան բոլոր ձեռագիրները՝ սկսելով Կարինեան ցուցակի 1 թիւէն եւ յտաշանալով յաջորդաբար: 1902 թուականի գարնան արդէն հազար ձեռագիր անցած էի. երկէոյ մը Միաբան Գալուստ Տէր Մկրտչեանի քով գտնուելով, իսօք բացուեցաւ Եզնիկայ կորսուած ձեռագրին վրայ. Միաբանը կասկած յայտնեց թէ Կարինեան թիւ 1111 եւ ուրիշ թիւ ձեռագիր մը (որ այժմ մոռցած եմ) Եզնիկայ անունը կը կրեն եւ հաւանականաբար Եզնիկայ Ընդէմ Ազանդոցն ըլլալու են. յանձնարարեց անպատճառ նայել այն երկու ձեռագրերը: Որովհետև շատ մտեցած էի տրուած թուերուն եւ քանի մը օրէն արդէն նոյն ձեռագիրները պիտի տեսնէի, ուստի չուզեցի շտապել եւ կանխել. բայց այնու ամենայնիւ թուերը նշանակեցի՝ աւելի ուշադրութիւն դարձնելոյ համար.

Մեցաւ մէկ երկու շաբաթ. ձեռագիրներու քննութիւնը առաջ կ'երթար միշտ բնական կարգով. երկէոյ մը ապրիլ 25, հինգշաբթի օրն էր, առջևս շարուած իւրեմը մը ձեռագիրներու մէջէն մէկը բացի պատահաբար. աչ-

քիս հետեւեալ տողերը հանդիպեցան. «Այսպիսի անհաւատ եւ դանդաշանաց բանից տխմարաց կարկատելոց...», կարելի է երեւակայել իմ զգացած ուրախութիւնս. Եզնիկն էր, 1111 թիւ ձեռագիրը. այն որ Միաբանը յանձնարարած էր Նայի: Իսկոյն բացի միւս նշանակուած հատորը. դժբախտաբար կը պարունակէր միայն Եզնիկայ եւ Արձանի հարցմունքը: Նոյն երեկոյ հատորը տարի Միաբանին եւ անմիջապէս սկսանք աշխատութեանս. յաջորդ օրը ձեռագրի գիւտը երկտողով մը ծանուցի Վիեննայի Միաբանութեան Գեր. 2. Տաշեանին. «Հանդէս Ամսօրեայ, հրատարակեց տոյն երկտողը (1902. յունիս. էջ 191), ուր կը խոստանայի «շատ շուտ, հրատարակութեան տալ մեր աշխատութեան արդիւնքը:

Աշխատութիւնն այսպէս բաժնեցինք. նախ երկուքս միասին պիտի կազմէինք ձեռագրի մանրամասն համեմատութիւնը տպագրի հետ. երկրորդ՝ ձեռագրի մանրամասն նկարագրութիւնը պիտի կատարէի ես միայն. իսկ երրորդ՝ Միաբանը պիտի տար իր մասնաւոր քննութեանց արդիւնքը, որով կ'ապացուցանէր թէ յիշեալ նորագիւտ ձեռագիրը ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ այն ձեռագիրը որ իբր հիմք ծառայած է տպագրին եւ որ մինչեւ այժմ՝ այրած կը համարուէր Զմիւռնիոյ մեծ հրդեհին մէջ: Յունիսին արդէն երկու մասերը վերջացած լատրաստ էին. կը մտար միայն երրորդը, որ յետաձգուեցաւ Միաբանի բացակայութեամբ: Իւր վերադարձէն առաջ ինքս մեկնելով դէպ ի Շուշի, մեր յարաբերութեանց կապը աւելի թուլցաւ եւ հազիւ տարւոյս հոկտեմբերի վերջն էր որ Միաբանը ուղարկեց աշխատութիւնը՝ առանց երրորդ յօդուածին: Արդէն պատրաստ մասերուն վրայ աւելցնելով իմ կողմէս քանի մը նոր հատուածներ եւս, ամբողջը այժմ՝ կը յանձնեմ հրատարակութեան:

Ըստ այսմ՝ աշխատութիւնը կազմուած է հետեւեալ ձևով.

Ա. Ձեռագրի նկարագրութիւնը.
 Բ. Հանգամանք համեմատութեան ձեռագրին ընդ տպագրին. . .

Գ. Ձեռագրական տարբերութիւնք.

Դ. Կննութիւնք յիշեալ համեմատութեանց.

Ե. Ձեռագրական սրբագրութիւններ Եզնիկայ մէջ:

Զ. Եզնիկայ կորսուած մասերը:

Վերոյիշեալ վեց գլուխներէս հինգը ամբողջովին իմ աշխատութեանս արդիւնքն է, իսկ միայն երրորդ գլուխը «Ձեռագրական տարբերութիւնք» կազմուած է իմ եւ Գ. Տէր Մկրտչեանի աշխատակցութեամբ:

Շուշի, 1903, Դեկտ. 21 126ԱՅ Յ. ԱՃԱՌԸ ՆՍ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ
ԵՉՆԿԱՅ ՆՈՐԱԳԻՒՑ ԶԵՌԱԳՐԻՆ

Ա.

ԶԵՌԱԳՐԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Եզնկայ նորագիւտ ձեռագիրը կը կրէ 1111 թիւը, կարինեան ցուցակով 1091. առանց հաշուելու սկիզբը եւ վերջը գրուած մէկ մէկ թուղթ մագաղաթեայ պահպանակները՝ որոնք հին Աւետարանի մը մնացորդն են, ձեռագիրն ունի ընդ ամէնը 323 թուղթ, որոնք առաջ էջահամարներով նշանակուած չէին. նոր ժամանակներս՝ երեւի Էջմիածնի ձեռագրատան ցուցակը կազմելու ժամանակ՝ մէկը մատիտով էջերը նշանակեր է. բայց առաջին թուղթը՝ որուն մէկ երեսը յիշատակարան մըն է եւ երկրորդ երեսը պարապ է, մոռցած է նշանակել. 1 էջահամարը գրուած է երկրորդ թուղթին վրայ եւ այսպէս կը շարունակուի. էջ 223 կրկնուած է, ուստի պէտք է հաշուել 223 եւ 223bis. ասկէ զատ էջ 282 փախցուած է, այնպէս որ 281^{րդ} թուղթին կը յաջորդէ 283. ըստ այսմ՝ ձեռագիրը՝ թէեւ նշանակուած 322, բայց ճշգիւ կը կրէ 323 թուղթ: Առաջին գրիչը

Երկրորդ. էջ 195բ, տող 17—18, որ կը համապատասխանէ տպագրեալին 21 էջի 25^{րդ} տողին, կարմրատառով է «Պատանձն Ա. ր. այն է տպագրեալին մէջ «Պարտախնի. ա(րդարեւ)».

Երրորդ. էջ 294բ, տող 6—7, որ կը համապատասխանէ տպագրեալին 250 էջին 17-րդ. տողին, կարմրատառով է «Պատաս. խնի Ա. ր. այն է տպագրեալին մէջ «Պարտախնի, ա(րդարեւ)».

Եզնկայ մասին մէջ՝ էջ 309բ, վերի լուսանցքը եւ առաջին չորս տողերը մուրով սեւցած են, բայց ոչ անընթեռնի լինելու աստիճան:

Ամբողջ ձեռագրին մէջ դատարկ կը մնան միայն 1բ, 321բ, եւ 322ա—բ երեսները: Վերջինս կրնանք իբր պահպանակ հաշուել:

Գրիչն է Ղուսեր, որ 21Թ = 1280 թուին, գրեր է Ներսէս վարդապետի եւ իւր աշակերտ Եսայիի համար. յետոյ (Թուի Ներսէսի մահէն վերջը) Թովմա վարդապետ իւր աշակերտին հետ վերստին համեմատեր է ձեռագիրը եւ սխալները մանրատառ նշանակեր: Երկրորդ նորոգող մըն է տանուէր Պօղոս՝ Ռ.Ջ.Ի = 1671 թուին. իսկ վերջին ստացողներ են նախ ... ոս ոմն եւ յետոյ Յովհաննէս վարդապետ՝ որ նուէր է ստացած Զաքարիայէն:

Ձեռագրին բովանդակութիւնը հետեւեալն է.

Էջ 1ա՝ քիչ մը աղտոտած երեսին վրայ սա յիշատակարանը. «Զ. վերջի նորոգել

տուաւղ նբ տառիս բարեմիտ եւ անասեր տանուտէրն պաւղոսն որ ետ նորոգել նբ տառս բարի յիշատակ հոգոյ իւրոյ եւ ծնողացն. հօրն. փիւրուն. եւ մօրն օղիկին. եւ կողակցին. շաղսկուն եւ որդուն աւետիսին եւ կողակցին խոռովին. եւ որդուն մանուկին եւ եղբաւրն պօղոսին. նազարն. եւ կողակցին. Թուրվանդին. եւ քուերցն դուլբէկուն եւ դստերացն. եւ ամ արեան մերձաւորացն. կենդանեաց եւ հանգուցելոցն: եւ մեծ պպուն եղդան եւ կղցի յիշէցէք ի տր զբարեմիտ. անուտէր պօղոս. որ արարչաւ բարունի նորոգեց զնբ գիրքս եւ եդ ի դնն (երեք բառ եղծեալ)ն անջինջ յիշատակ (մի բառ եղծեալ) Թվ. Ռ. Ճ. Ի.

Էջ 1բ՝ դատարկ է:

Էջ 1^{bis}ա—2բ «Յաճխապտում (նախ «յառաջնում» . երկրորդ գրիչ մը յետոյ սրբագրած) իբ արարչագործութեց եւ իբ նահապետացն եւ իբ ալփափետացն եւ իբ կտակարանացն հնոց. ան եպիփան ասացեալ, Յաճախապտումն (ըստ վերինին) աւուր արար ան զվերին երկինս եւ զերկիր եւ զլուր... (վերջ 2բ) վնզի սահմանակիցք են երբանցիքն փինիկեցոց աշխարհին».

Վերջի տողես տակ նոյն գրչով՝

Զմեղապարտս յիշեսլիք ի քն՝ աղաչեմ եւ զձնողոսն իմ.

Էջ 3ա. Առաջաբան Թագաւորութեանց. վն (կարմրատառ) ի յերկուս գիրս զառ ի յեր-

րանցեոց պատմութի բարժանելոյ. զի ԻԲ. նշա-
նագրաւք...:

Էջ 4բ. Սրբոյն Եփրեմի խորին ասորոյ
Մեկնութի Սամուէլի Ասացեալ. Գիրք սամուէլի
որ պատմեն զեղկանաէ... (կը հետեւի ցանկը,
որուն վերջը՝ տարբեր գրով):

Էջ 6բ. Զպատահեալսդ այսմ մատենի
աղաչեմ յիշել յաղաւթս զստացաւղ սորին
զմեծ հռետորն ներսէս. նոյնն էլ գնուաստ ոգիս
նսարի հետեւող եւ աշակերտ նք առնն նոյ ներս
ժգի: (Ասոր տակ կարմրատառ):

Էջ 6բ. Եւ ի սկիզբն բանից իւրոց Այս-
պէս ասաց: Ա (այս ա-ը սեւ մեծ եւ զարդա-
րուն) յը մի էր յարեմաթեայն սիփա (վարդա-
գոյն) յԵփրիմ լեռնէ. այսինքն... (վերջը էջ
37բ) որ ոչ մերկաց ըզսուսեր իւր ի վերա պա-
րանոցի արբաին:

Ասոր քով՝ Զմեղապարտս յիշեսցիք ի քն.

Եւ տակն իբր խորագիր՝ Ողբք դաւթի վն
շաւուղի եւ յովնաթանու. Երկդ. թագաւորու-
թեցն: Եւ արդ ողբս առեալ դաւթի լայր ըզ-
շաւուղ... (վերջը էջ 60բ) արգեալաւ մահն ի
դառնացող ժողովրդենէ անտի. (ասոր քով նոյն
գրով) աւգնէ քն. (տակը իբր խորագիր):

Կատարեցաւ մեկնութի սամուէլի: մեկնիչ
թագաւորութեանն. Գպրութի թագաւորաց.
գրէ զամս կենաց... (էջ 61ա) եւ ի սկիզբն
մատենագրութենն իւրո այսպէս ասաց. (կար-
մրատառով) Եւ արբայն Գաւթիմ ասէ...

Էջ 93ա. լուսանցքի վրայ բարակ գրչով
«2րդ. թգուիք»:

Էջ 108բ. Կատարեցաւ մեկնութի թա-
գաւորութեանն շնորհօքն նոյ. (տակն իբր խո-
րագիր կարմրատառ) Մեկնութի գպրութե իբ-
րամենու (եւ վարդագոյն՝ միայն առաջին Մ սեւ
եւ մեծ զարդարուն) Մատենագիրն գպրութեան
իբրամենու... (նոյն էջ ստորին լուսանցքի վրայ՝
բարակ գրչով):

Աւաղ եւ եղնէկ է անգէտ գրագրին:
նհած հոգի. ինչ կառնես. գիտեմ բանական
ես. զգիրս տողել ես եւ մեկիմէկ յինչ ես կցել.
(Իմա թէ կուզէ դատապարտել առաջին գրիչը՝
որ առանց բաժանումներու՝ տարբեր գրքեր
միայար կը գրէ):

Էջ 145ա այսպէս կը վերջանայ Մնացոր-
դաց մեկնութիւնը՝ «Որպէս զի պղծեցին հարբ
նոցա զանուն իմ»։ Ասոր տակ առաջին գրչէն՝

Շնորհաւք եւ ողորմութիւն նոյ կատարեցի
զտառս նծաշունչ ես փցուն եւ ապիկար գրող
լուսեր. ի վայելումն նք եւ ամենագով. ժգն
ներսէսի. աղաչեմ զդասս լուսերամից յիշել
զբազմամեղ գրողիկս եւ զժառանկորդ գրիս
զհոտտոր զժգն եւ նծ յիշողաց* ողորմեսցի. ի
թուիս հայոց. չիթ գրեցաւ.

Ասոր տակ բարակ գրով՝

Աճ ողորմի ներսէս շրժապետին եւ ինձ
թիմա շրժպիս որ զանարուեստ գիրս յաւարտ
ածի. քն նծ այն աշկնիւն ողմեսցի. որ նկւ ինքն
ընդ մեզ տանջի ամէն:

Էջ 145բ (կարմրատառ) Մեկնութի յեսա
եւ դատան զոր արա նն եփր ի տր. Յանձն եղև
ժողովուրդն յեսուա... (սեւատառ են սկսեալ
անձն-էն. վերջը՝ էջ 153բ) զի գուցէ թէ որ-
պէս փոխանակեսցեն զնա.

Էջ 153բ (կարմրատառ) Մեկնութի յե-
սուա եւ դատաւորացն զոր արարեալ է ծայրա-
քաղ նն եղիչէի հասոց վարդապետի. աւգնէ քն.
կոչեցաւ յեսու նաւեանց ի տէ առաջնորդ...
(սեւատառ սկսեալ ոչեցաւ-էն. մեկնութեան
ընթացքին էջ 12 կարմրատառ խորագրեր՝
այլեւայլ գլուխներու. վերջն է՝ էջ 187բ) եւ
խաղ էղև նոցա նոյնպէս եւ ամենայն իէլ.
աւրհնէլ է նծ:

Հոս սկսուած է նաեւ Եզնիկը.

Էջ 187բ՝ Երանելոյն եղնակ վարդապե-
տին կողբացւոյ. Յորժամ զաներեւոյթէն...
(տես քիչ մը վերը քովը կայ զարդի ամենա-
հասարակ ուրուագիծ մը):

Եզնկայ ձեռագրին եւ զննետի տպագրին
էջերու համեմատութիւնը հետեւեալն է.

Չեռ. էջ Տպ. էջ տող.

- 187բ = 5
- 188ա = 6, 2 զէլ, զի մի.
բ = 7, 2 դոյանալ եկին.
- 189ա = 7, 26 -որիկ խնայի...
բ = 8, 26 -խեն եւ ոչ...
- 190ա = 9, 26 -բարբառ պատաս...
բ = 10, 25 -ականիչք են.
- 191ա = 11, 25 զի որ շարժին.
բ = 12, 25 եւ ընդ մշտնջե...

Չեռ. էջ Տպ. էջ տող.

- 192ա = 13, 26 -նացն անշնչից.
բ = 14, 26 որ մերթ կուի.
- 193ա = 15, 26 -ես, եւ յորժամ.
բ = 16, 26 աւագովն պաշար...
- 194ա = 17, 25 -լ են երբեմն.
բ = 18, 25 անպատշաճ.
- 195ա = 19, 25 -է շնդդէմ.
բ = 20, 25 այլ եւ խոտէ.
- 196ա = 22, 2 -մ արբ աւագբ.
բ = 23, 3 -ամարիղին զլստ...
- 197ա = 24, 5 -ոցանել կամեցաւ.
բ = 25, 9 -արին անօրէնութիւն
- 198ա = 26, 10 -ինողքդ ոչ ի.
բ = 27, 10 թէ ոչ միայն.
- 199ա = 28, 13 եւ շարիքն ի.
բ = 29, 13 -առս շարեացն.
- 200ա = 30, 14 երեւեսցին.
բ = 31, 15 զի նախ քան.
- 201ա = 32, 18 պէսպէս բնութ.
բ = 33, 18 ինչ ընդ միմեանս.
- 202ա = 34, 19 եւ ի հոգիս.
բ = 35, 19 յիրաւ ի նմին.
- 203ա = 36, 20 շարարարս.
բ = 37, 21 -ժամ պետքն.
- 204ա = 38, 24 -օն մատուցանիցէ.
բ = 40, 1 անձնիչխանութիւն.
- 205ա = 41, 1 զանձնիչխանութիւն.
բ = 42, 2 որով կարող.
- 206ա = 43, 3 -պար իսկ էր.
բ = 44, 4 ստունդանողին.
- 207ա = 45, 9 եւ ըստ նման.
բ = 46, 11 ուրուք թշնամի.
- 208ա = 47, 11 -արթ էր աւնուլ.
բ = 48, 15 -պիսի իրաց.
- 209ա = 49, 19 -աարբերիցէ, ոչ.
բ = 50, 24 եւ ոչ փորձիչ.
- 210ա = 52, 1 կամեցան եւ.
բ = 53, 4 եւ ի թշնամու...
- 211ա = 54, 8 անհնազանդութիւն.

2 հո. էջ Տպ. էջ տող.

- 211բ = 55, 11 իմանայցեն.
 212ա = 56, 14 միջոյ երարձ.
 բ = 57, 16 -թեան ընդ ախոյ . . .
 213ա = 58, 18 յայժմուն.
 բ = 59, 21 այլ բնութ.
 214ա = 60, 24 -օք յսյտ է.
 բ = 61, 26 խրատ տայցե.
 215ա = 63, 2 երկիւ ղ ի միտս.
 բ = 64, 4 Հեթանոս իցե.
 216ա = 65, 5 -ան սնուցանե.
 բ = 66, 8 եթէ սիրտ.
 217ա = 67, 10 -արձեալ կասե.
 բ = 68, 13 միոյ միոյ.
 218ա = 69, 13 -դկան զգագա.
 բ = 70, 16 -բցցուք եւ.
 219ա = 71, 18 թէ եւ ի.
 բ = 72, 20 դէմ ստուգութ.
 220ա = 73, 24 -նէր ի դրախտին.
 բ = 75, 1 մահ ի վերայ.
 221ա = 76, 4 եթէ կացեալ.
 բ = 77, 6 եւ ոչ նա.
 222ա = 78, 11 -ացաւ զգալ.
 բ = 79, 13 առաջի մարդոյն.
 223ա = 80, 14 -երսքն հարցին.
 բ = 81, 16 նոյնպէս եւ.
 bisա = 82, 19 դարձեալ թէ.
 բ = 83, 20 հաւատովք.
 224ա = 84, 24 դեւ զդեւ.
 բ = 86, 2 -օք հանէր.
 225ա = 87, 2 -նէր եւ սրովք.
 բ = 88, 5 ի բեանց եթէ.
 226ա = 89, 7 -չսկերտան եթէ.
 բ = 90, 7 -խտոնեայք այլ.
 227ա = 91, 9 -ան եւ բնաւ.
 բ = 92, 8 եւ վասն տա . . .
 228ա = 93, 13 -յա է թէ ուր.
 բ = 94, 15 պատանիս իւր.
 229ա = 95, 16 -զանօք յօդեալ.
 բ = 96, 18 շօշափի կամ.

2 հո. էջ Տպ. էջ տող.

- 230ա = 97, 21 -կաց կամ համբ . . .
 բ = 98, 23 եւ զպսն իմե,
 231ա = 100, 1 -իզէն եւս որ.
 բ = 101, 4 ի կուօէ ծնանել.
 232ա = 102, 7 դոյ որ կարկցե.
 բ = 103, 9 եւ ոչ առ առ.
 233ա = 104, 11 -արիք ճովականք.
 բ = 105, 12 կենդանի կայ.
 234ա = 106, 14 նոյնպէս եւ.
 բ = 107, 16 յԱստու ճոյ հրամանէ.
 235ա = 108, 18 -ն հոգիք.
 բ = 109, 21 բայց միայն.
 236ա = 111, 1 որդիք ծնան.
 բ = 113, 13 եւ յետ հազար.
 237ա = 114, 22 -սուոր եւ անուշ . . .
 բ = 115, 25 այսպիսի անհաւատ.
 238ա = 117, 3 նորս ամենայն.
 բ = 118, 6 թերակատարութ.
 239ա = 119, 11 հազար ամե.
 բ = 120, 15 քաղցր եւ միւսն.
 240ա = 121, 19 -բաւքոյ կարգաց.
 բ = 122, 22 -արած լուօսաւորացն.
 241ա = 123, 25 հաւատայր թէ եւ.
 բ = 125, 2 շար արարածս.
 242ա = 126, 6 -ական եւ մնաց.
 բ = 127, 11 -ուց որդոց.
 243ա = 128, 15 բարի էր.
 բ = 129, 21 քան զնա եւ
 244ա = 130, 25 լինելն եւ.
 բ = 132, 5 յերկուանալ.
 245ա = 133, 8 եւ ոչ բարւոյն.
 բ = 134, 11 եւ զհարդ.
 246ա = 135, 14 -դարեւ արդեւք.
 բ = 136, 16 ապա եւ յղութ.
 247ա = 137, 19 -այլ ապատան.
 բ = 138, 22 մտանէր եւ.
 248ա = 139, 26 ոչ հնարազիւտ.
 բ = 141, 2 նոցա դատաւոր.
 249ա = 142, 4 -սաւորսն որպէս.

Չեռ. էջ Տպ. էջ ատղ.

- 249բ = 143, 6 -եանք յարուժեան.
 250ա = 144, 11 ոչ գՆրհմն.
 բ = 145, 14 բարի եւ գեղեցիկ.
 251ա = 146, 16 -նեւ վախտականք.
 բ = 147, 20 զի է ի նոցանէ.
 252ա = 148, 24 եւ գմուկն.
 բ = 150, 3 նախ փշեաց.
 253ա = 151, 7 միմեանս, զի.
 բ = 152, 12 ի խաւարն.
 254ա = 153, 16 եւ ուստի բան.
 բ = 154, 20 կենդանեաց.
 255ա = 155, 23 -տեղատունան.
 բ = 157, 1 արդ հասարակաց.
 256ա = 158, 4 -րդկանէ կազմեալ.
 բ = 159, 8 եւ են հարկաւոր.
 257ա = 160, 13 ասորեստանեայցն.
 բ = 161, 17 -եցաւ փառաւոր.
 258ա = 162, 23 -անի կոտորածքն.
 բ = 164, 3 դըրբելոց է.
 259ա = 165, 7 եւ զի ոչ անս.
 բ = 166, 13 -ով սեառն.
 260ա = 167, 19 եւ ոչ Աստուած.
 բ = 168, 24 -ովք բազմօր.
 261ա = 170, 3 սյլազգեաց.
 բ = 171, 7 յախտենից.
 262ա = 172, 12 էր, զի պիտոյ էր.
 բ = 173, 20 -ործոցն եւ.
 263ա = 174, 26 յամարանոյն.
 բ = 176, 3 նշանակ.
 264ա = 177, 6 -նական ազգեց...
 բ = 178, 10 յորդորելոյ.
 265ա = 179, 13 -մա դան Աստուծոյ.
 բ = 180, 19 եւ նա սաստեր.
 266ա = 181, 25 -եզ իբրեւ.
 բ = 183, 5 սուրբ ելեալ.
 267ա = 184, 13 -մեցաւ Եւ.
 բ = 185, 19 ասաց Մովսէս.
 268ա = 186, 24 -արգել. ուստի.
 բ = 188, 4 անշարժ.

Չեռ. էջ Տպ. էջ ատղ.

- 269ա = 189, 10 ապարանիցն.
 բ = 190, 15 Եւ յամենայն.
 270ա = 191, 19 ասեն ի միջոցի.
 բ = 192, 24 -ափ ծանրութիւն.
 271ա = 194, 3 -անի Եւ.
 բ = 195, 8 օրհնեցէք.
 272ա = 196, 11 արարչին կոչի.
 բ = 197, 16 վերոյ բան.
 273ա = 199, 9 եւ արեգակն.
 բ = 200, 20 զի յորմէ կուսէ.
 274ա = 201, 26 -աւ աշխարհ.
 բ = 203, 6 -ութեանն.
 275ա = 204, 11 -եւ Եւ ի.
 բ = 205, 16 իբրեւ թէ.
 276ա = 206, 20 -արգեալ հասանէր.
 բ = 207, 24 -օրութիւն էր.
 277ա = 209, 7 ամենայն.
 բ = 210, 11 -ին յանդշու.
 278ա = 211, 16 -անց ոչ.
 բ = 212, 20 դնէ գճիւն.
 279ա = 213, 25 յայտ է զի.
 բ = 215, 4 ծովուց օրոց.
 280ա = 216, 9 -ամ յամուսնան.
 բ = 217, 17 լուսնի բարբանջեն.
 281ա = 218, 22 -ւնաց իմաստունքն.
 բ = 219, 26 լուսաւորութեան.
 282 փախցուած է.
 283ա = 221, 4 -առ ամենայնի.
 բ = 222, 8 զկարիս մարմնոցն.
 284ա = 223, 12 մեռանիցին.
 բ = 224, 15 թէ որպէս.
 285ա = 225, 21 միջոյ բառնալոց.
 բ = 227, 1 -ում աստուածք.
 286ա = 228, 7 -նելոյ արժանի.
 բ = 229, 12 -ացեալ ըմբռնել...
 287ա = 230, 20 -է թէ յամենայն.
 բ = 232, 1 -այ խորհէի.
 288ա = 233, 5 -ւրս եւ գհուր.
 բ = 234, 8 հնարողութեան.

մնացին ի հետո նոցա. եւ քի՛ն փառք յաւիտենս: Զսակաւ աշխատողս յիշեա՛ ի նոր աղաչեմ: Եւ մըողջ այս հատուածն ալ նոյն առաջին գրչէն է. թէ եւ վերջին երեսներուն մէջ տառերը սկսած են հետզհետէ փոքրանալ՝ տեղի սղու- թեան պատճառաւ:

Էջ 321ա կայ երկու յիշատակագրու- թիւն. դժբախտաբար առաջինին ծայրէն թուղ- թը ուղղանկիւն եռանկիւնի ձեւով քերուած ըլլալով՝ շատ տողերու վերջը պակաս է. այսպէս՝

Ի հուսկ եւ ի վերջի... տեսանեմ զո՞ բա- րութի՛ եւ զբար... անդի հեղինակս եւ ի ժա- ւանգաւորս եկի՞... եալ եւ ծովացեալ մեղաց մերոց՝ Ե՛ս տառատե... ոս՝ սիրող բանի եւ սպա- սաւոր. ճանապարհ որ... ոյ ձոր. հանդիպեցայ ըստ նախատեսութեան նյ. առ... ճգնաւորի միոջ որոյ անուն յակոբ յորջորջի իւր որ եւ ի ք... ի ծերպս վիմացն քողեալ մ՛րվ որ եւ ուռճա- ցեալ հոգով, հան... մահն քի՛ն յինքն բերե- լով. ըստ մ՛րգէին թէ վն քո մեռանիմք զաւրհ... եւ ի հարկաւորացն՝ նայ եւ ի վաեւջականացն. նահանջեալ էր զինքն... արի կամօք եւ նծա- գութ սիրով որ ունէր առ նծ ընկալաւ զմեզ. եւ... զի ոչ գոյով մեր նիւթ վրդա՛տութե՛ որ են գիրք՝ զմատեանս զայս յաճախո՞տում (քե- րուածներով. նախ յառաջնում?) թագաւորու- թեց մեզ շնորհեաց. յիշատակ բարի՛ իւրն եւ ծնօնջ իւրոց՝ եւ մեր ընկալեալ իբրեւ զաւրհու- թի՛ եւ ըմբ. պատարագ եւ նւէր նյ. որ հան- դիպիք այսմ տառի՛ յիշեանք զառաջին երախ-

տաւորք սորայ եւ զվերջին երախտաւորք սորայ՝ առաջի զենման, անմահ գառինն նյ զգութ եւ զողորմութի՛ հայցելով յնյ նյ եւ մեզ. եւ զի- շեցողդ յիշէ՛ անմոռացն նծ յարբայութի՛ ամէն:

Երկրորդ յիշատակագրութիւնն է՝

Ես զաբարիս գնեցի զգիրքս ի հալալ եւ յարդար վաստակաց իմոց: Եւ ետու յովհաննէս վարդապետին յիշատակ ինձ եւ ծնողաց իմոց ֆէրօսին եւ թա... խաթունին. արդ ով որ հանդիպիք այս նբ տառիս յիշեցէք ի քն զիս եւ զծնողսն իմ միշտ եւ հանապազ եւ ինքն քն նծ զձեզ յիշէ յիւր արբայութի՛ն ամէն եղևցի եղևցի. ընդ նմին եւ զիս զանպիտանս որ զսակաւ գիրս գրեցի յիշեցէք:

Մնացեալ էջերը բոլորովին պարապ են:

Իր մնայ մեզ յիշել թէ բոլորովին նոր գրիչ մը սկսեալ էջ 226բ մինչեւ 265բ՝ լու- սանցքի վրայ տեղ տեղ դրած է արաբական թուանշաններ, որոնք կը ցուցնեն Եզնկայ Զմիւռ- նիայի տպագրութեան համապատասխան էջերը:

Ստորեւ կը նշանակենք թէ ձեռագրի ո՞ր էջին ո՞ր տողին դէմ ի՞նչ թուանշան դրուած է եւ թէ այդ տողը վենետիկի տպագրին ո՞ր էջին ո՞ր տողին կը համապատասխանէ:

266.	226բ,	2	բայց եւ	79 =	90, 9
		14	-նն որպէս այլուր	8[0] =	90, 26
	227ա,	17	-ելոյ այլ գիտեմք	81 =	92, 4
	228ա,	19	-տուցեալ ի լերինն	83 =	94, 14
	229ա,	2	-քրքէի ի միջո	84 =	95, 17
	229բ,	1	է եւ որ զգայնոց	86 =	96, 20

ՅՆԿ. ՆՈՐԳՏ. ՉՍԹ. ԿՆՆ.

1002
2006

Չեռ.		Վ.ԵՆ.
242բ, 18	չեր եւ ոչ թագաւ . . .	113 = 128, 13
243ա, 18	-ա վասն որդոյն	114 = 129, 17
243բ, 4	-հմենի եւ զնոսա	115 = 129, 26
244ա, 1	լինելն եւ աստուած	116 = 130, 25
250ա, 7	-կ զխարամանո	128 = 144, 20
254ա, 18	մի գեղեցիկ	138 = 154, 9
254բ, 9	-եան որոյ	138 = 155, 6
255բ, 1	արդ հասարակաց	141 = 157, 1
259ա, 13	եւ յայտ է թէ	149 = 165, 26
264ա, 6	ինչ ինչ բարի	160 = 177, 13
265բ, 3	ոչ եթէ լուսնոյն	164 = 180, 23

Միեւնոյն գրիչը գարձեալ մի քանի էջերու ստորին լուսանցքներու վրայ նշանակած է մի քանի նոյնպիսի թուանշաններ եւ տեղեկութիւններ՝ հետեւեալ ձևով.

Էջ	241բ	գրուած է	44	թուղթ է.
"	257ա	"	մինչ վերջն ծէ	թուղթ է.
"	279ա	"	35.	
"	285ա	"	30.	
"	291ա	"	24.	

Ասոնցմէ առաջինին նպատակը յայտնի չէ. միւսները կը նշանակեն բուն Եզնկայ մինչեւ վերջը մնացած թուղթերուն թիւը:

Բ.

ՀԱՆԳՆՄԱՆՔ ՀԱՄԱՐԱԿԻՆ ԵՆԻՆԻՆԻ ՉԵՌԿՐԻՆ
ԸՆԴ ՏՊԱԿՐԻՆ

Եզնկայ ձեռագիրը տպագրին հետ համեմատելու ժամանակ գործածած ենք Վենետիկի ՌՄՀԵ թուականի տպագրութիւնը. այս թուականով Եզնկայ քանի մը տպագրութիւններ ելած են Վենետիկի Միաբանութեան տպարանէն՝ տարբեր տարբեր տարիներ, որոնց իւրաքանչիւրը բոլորովին տարբեր տպագրութիւն է. բայց որովհետեւ հրատարակչները աշխատած են այդ զանազան տպագրութիւնները բոլորովին նոյն ձևով դուրս հանել, ուստի անկարելի էր մեզ որեւիցէ նշանով որոշել թէ որ տպագրութիւնն է մեր ունեցածն ու գործածածը. ուստի կը բաւականանանք միայն ՌՄՀԵ թուականը որոշելով:

Յաջորդ գլխուն մէջ ձեռագիրն եւ յիշեալ տպագրին ունեցած տարբերութիւնները ամենայն բծախնդրութեամբ եւ ամենայն խղճմտութեամբ նշանակած ենք, առանց բան մը զանց ընելու: Համեմատութեան ժամանակ սակայն ներկայացան խումբ մը այնպիսի տարբերութիւններ, որ ամէն անգամ առանձին առանձին նշանակել աւելորդ ծանրաբեռնութիւն

համարելով, բաւականացանք միայն այստեղ ընդհանրապէս յիշելով:

1. Չեռագրին մէջ գրքերու եւ գլուխներու կամ հատուածներու բաժանում չկայ. այս բանը պարզապէս հրատարակիչներու կողմէն է աւելցուած, ինչպէս կը յիշուի տպագրին սկիզբը դրուած համառօտ «զեկուցում»-ին մէջ. «եւ զանյօդաւոր զմիահետ գրչագիրն արարաք ի գիրս եւ ի գլուխս»:

2. Չեռագրին մէջ առհասարակ է եւ է տառերուն տարբերութիւնը պարզ չէ. ուստի շատ տեղ է-ով կարծուածը կրնայ է-ով ալ գրուած համարուիլ եւ ընդհակառակը. այս մթութիւնը ամէն անգամ նշանակել աւելորդ համարեցինք:

3. Չեռագրական տարբերութեանց մէջ ի նկատի չենք առած «եւ» շղկապին գրութեան եղանակը, թէ արդեօք միատառ «և» ձեւով է գրուած, թէ երկատառ է:

4. Յաճախ կամ գրեթէ միշտ բառերն անանջատ գրուած են ձեռագրին մէջ, այս կէտն եւս նշանակել ամէն անգամ՝ աւելորդ կարծեցինք:

5. Կէտագրութիւնը, ինչպէս յայտնի է, ձեռագրաց մէջ որոշ կանոնի մը կամ գրութեան մը տակ չի մտնէր առ հասարակ. այսպէս է եւ մեր ձեռագրին մէջ. ուստի այս եւս նշանակել զանց ըօինք:

6. Չեռագրին մէջ, տառի յապաւումներ շատ կան. ինչպ. հօւել, փոխանակ ըսելու «հայել».

կամ հօյել, փոխանակ գրելու «հայելը». այս պակասները նշանակած չենք:

7. Չենք նշանակած նոյնպէս աւելորդ անգիր ը-երու կիրառութիւնը, այսպէս անոր, փոխանակ «չմշտնջնաւոր»:

8. Չենք նշանակած պատիւները, որ քիչ անգամ գործածուած են ձեռագրիս մէջ:

9. Չեռագրիս մէջ օ ձայնին տեղ առհասարակ — է գրուած. այս տարբերութիւնը նշանակած չենք. բայց ուր որ օ պատահի փոխանակ — գրութեան, նշանակած ենք:

10. Տեղ տեղ մէկ մէկ տառեր քերուած կամ ջնջուած են. իսկ քերուածները կամ փոխանակուած են նորերով (սրբագրուած) եւ կամ այնպէս պակաս թողուած են. առաջին պարագային նշանակած ենք ուղղուած ձեւը՝ փակագծի մէջ յայտնելով թէ քերուած կամ սրբագրուած է բառը. իսկ երկրորդ պարագային համառօտութեան համար՝ քերուած եւ բայ թողուած տառերու տեղ դրած ենք նշանը:

11. Չեռագրին մէջ «ութիւն» վերջացող բառերուն եւ ասոնց այլեւայլ հորվածներուն համառօտագրութիւնները պարզ չեն. ինչպէս յայտնի է. ուրիշ տեղ սովորական դարձած համառօտագրութիւններն են ութի, ութե = ութիւն, ութեան, բայց ութին, ութեն = ութիւնն, ութեանն. կամ նաեւ պարզապէս ուի եւն: Բայց մեր ձեռագրին մէջ «թիւն» համառօտուած է թէ ինչ, թէ ինչ եւ թէ ինչ ձեւերով. այնպէս որ կազմածելի է միշտ թէ

Բն կամ Բն գրուած բառը արդեօք թիւն պէտք է կարդալ թէ թիւնն: Այս պատճառով աշխատեցանք ամէն կասկածելի կէտ նշանակել մեծութի, մեծութիւնն, մեծութիւնն. ձեւերը ուրիշ բան չեն կրնար կարդացուիլ, բայց թէ մեծութիւն, մեծութիւնն. ուստի այս ձեւերը նշանակել աւելորդ էր. նոյնպէս կարաւտութիւս, բնութիւնքն պիտի կարդացուէին միմիայն կարօտութիւնս, բնութիւնքն, ուստի ասոնք եւս չնշանակեցինք. բայց երբ տպագրիլը (էջ 2(), տող 2) ունէր ամուսնութիւն, մինչդեռ ձեռագիրը կը գրէր ամուսնութն, նշանակեցինք, որովհետեւ այս վերջի բառը կրնար նաեւ ամուսնութիւնն կարդացուիլ:

12. Չեռագրական տարբերութեանց մէջ ընթերցողը երբեմն պիտի գտնէ ձեւեր, որոնք տպագրին հետ բոլորովին նոյն են. այս պարագային սխալմունք մը ենթադրելու չէ. որովհետեւ յիշեալ ձեւը դիտմամբ է գրուած՝ շեշտելու համար թէ իրօք ձեռագրին մէջ ալ այդ ձեւն ունի բառը. այս կը պատահի այն ժամանակ, երբ նշանակուած բառը որ եւ իցէ պատճառով կրնայ կասկածանքի ենթարկուիլ, կամ եթէ բառին հետ համեմատելի ձեւ մը կը գտնուի նոյն էջին վրայ:

Գ.

ՉԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆՔ

Էջ	տող	
5	1-3	Երանելոյն եզնկա վարդապետի (այսպէս կարմրագրով. յետոյ սրբագրուած աւելի մանր եւ սեւ տառերով այսպէս. Երանելոյն եզնակ վարդապետին կողբաղոյ):
4-6		Շիր քիբբ առաջին Եղծ աղանդոց հետ անոսացն.
7		գաներեւոյթէն. նախապէս զրուած գաներեւութէն.
10		յիտակել.
6	3	զբբաբն.
7		անբնին.
8		Ընծայութիւն. զծուած վանկը մանր տառով լուսանցքի մէջ.
10		էութիւն.
25		Ինչչ (երկրորդ շն ջնջման նշանով).
7	5	չիք ամենայն.
8		տւեալ է.
10		երեւելեաց.
14		չիք ժամանեցուցանել.
1		չիք սեպհականեալ.
5		ընբեան.
11-12		տա յամենայնի.
22		Նախապէս անխախտ. յետոյ ս քերուած = անխախտ.
24		որ.
9	1	բղմունքն.
6		աղբիւրն է է (է ջնջման նշանով).
6		որ գամենայն (որ բառը տողամէջում նոյն գրչեց).
8		չիք այս Ինքն.

- Էջ ասղ
9 15 դեղեցկութեան (տողամիջում նոյն գրչից ն = դեղեցկութեանն).
19—20 Ի բարոյարարչէ.
22 Հերձաժողաց.
23 բարո
24 Հիւղն.
10 1 Ի բարեբար (ար-ը լուսանցքում).
8 ընդերին.
12, 15 Խառնածո
11 6 Խառնածոփք.
14 փոփոխմամբ (ք տողամիջում, նոյն գրչից)
15 Եթէ է (է տողամիջում, նոյն գրչից).
12 14 չիք եւ.
15 Խոնարհագունաւք.
20 վկանն (երկրորդ ն տողամիջում).
24 Ելմանջենաւորք (ո քերուած = չմանջե- նաւորք).
26 առնուցին, նոյն գրչից ուղղուած առնուցուն.
13 25 զհոգոց.
26 անշնոց.
14 1 բարեաւք (տողամիջում մանրատառ ուղ- ղուած Իւք = բարեւք).
26 զի մերթ.
15 7 պաշտաւնէիցն.
10 զիս զաւ (տողամիջում եւ, Ի = զիս եւ զա- մենայն սիւ).
16 ամսոյամսո.
19 աւրինակ.
16 5 զանուշութիւնն.
6 Ժանդահոտութիւն.
12 եւ անպատեն (է տողամիջում).
21 նահանջէր (տողամիջում ք = նըհանջէր).
22 զամենեանն.
24 անարդանացն.
17 8 զկենդանութիւն.
11 զխոշակն (տողամիջում բ = զխորշակն).
14, 22 Երիւարաց.
16 չիք եւ.
17 զաւրութ (տողամիջում ն = զաւրութիւն).

- Էջ ասղ
17 25 սայթաքեն.
18 3 լուսանցքում նոյն գրչից Իսկ.
10—11 Ի հանդէպ (ի տողամիջում).
14 բնաւ սլանան (տողամիջում մանր տառով = բնաւ սլանան).
18 ընդ հիւսսի.
18 չէ Ինչ (Ինչ լուսանցքում).
22 անդիւնս.
26 Հարցուածս ըսող քերուածքով, հ տողա- միջում առաջին գրչից).
19 22 զցասուճնն.
24 ընդերին.
26 որուճն.
20 2 ամուսնութիւն.
4 որդոց.
9—10 պիտոնգընաւ = պիտոյ է զընաւ. չիք մեզ.
10 Թւեւ.
14 զաւրութիւն.
17—18 արարիչ ասեւ (ասեւ լուսանցքում).
21 1 անընդանի.
4 Հիւղն.
4 անւանէր (առաջին գրչից արքերուած, տո- ղամիջում ո = անուն էր).
6 ամենարեւսուն.
11 աւցտելով.
13 արեւստգիտութիւնն.
15 վարեւիլ (ա ջնջման նշանով = վարեւիլ).
կացուցանէ.
22 1 Հիւղն անւանեն.
6 սպառած.
10 ընդդիմակացն, լուսանցքում աց, = ընդ- դիմակացացն.
13 մտադիւրութիւն.
18 Իրաւամբ.
23 լուսանցքում որ, աւելացրած վերելից
= ուր.
4 Ի տեղջ (ի տողի վայ).
5 Ի հիւղն.
8 Ի հիւղն.

Էջ	տող	
23	10, 16	Հիւղն. նոյնպէս եւ տող 24.
	14	զբողբ.
	26	զերկոսին (տողամիջում ս? = զերկոսինս).
24	1	Հիւղն.
	2	անարդ (դ քերուած = անարդ).
	6	չիք ուրեմն.
	7	յանարդս.
	9	զՀիւղն.
	11	ի Հիւղն.
	17	Հիւղին.
	20	ամբարշտութեանն.
	21—22	Հիւղն յամ եր.
	23—24	զատիչ.
25	1	որ.
	2—3, 13	ի տեղով.
	4	զՀիւղեայն.
	11	ապընջական (տողամիջում ս = ասպընջական).
	18	զՀիւղն.
	19	Հիւղ.
26	4	չիք միայն.
	8	յոչնչէ.
	15	ոչ եւ քարինք կոչեն.
	18—19	արւեստն որ ի բնութեանն է.
	19	արւեստն.
	22	զարւեստգիտութեանն.
	24	անձնաւորբ.
	25	զարւեստն.
	26	որ.
27	2	Հիւսնն.
	4, 6	զարւեստն.
	4	արւեստն.
	6	յոչնչէ.
	8	եւ եթ (տողամիջում փոքրատառ է = եւ եթէ).
	14	նիւթ.
	14	ընդրեաց.
	16	ի միւսն.
	17	մրրախառնն.
	20	որ.

Էջ	տող	
*27	25	Հիւղն.
28	1	անկերպարան.
	3	լինին (լուսանցքում ից = լինեցին).
	4	սպանութն.
	5	չնու թն.
	9	ի ճարտարութեանէ (ի տողամիջում).
	12	անդի.
	12	զանւանս.
	24	զանւանումն արւեստին.
29	6	անւանել.
	7	չիք եւ շար.
	8	յամառառութե կացեն (տողամիջում մանրատառ ց = կացցեն).
	10	է Հիւղն.
30	7	արդեաւք.
	12	չիք ուրեմն.
	13	չիք զի.
31	1	շարեացն.
	3	արարածս.
	4	նոյնպիսիս յապականութն.
	6	եթէ.
	8	զՀիւղն.
	9—10	զընդրեալն եւ զզգալն.
	10	շարեացն.
	22	Հիւղեայն.
	25	նոյնպիսիս.
	26	տկարութն.
32	6	զբռնադատիչս (լուսանցքում նոյն զԵՅց շարիսն = զշարիսն բռնադատիչս).
	12	Հիւղայն.
	12—13	բնութն իցէ եթ (է տողամիջում = եթէ).
	14	գործւածք.
	15	աածեն.
	16	Հիւղն.
	17	ի յաւրւածոց.
	19	ի խառնւածոց Հաստտեալ.
	20	Հիւղեայն.
	21	չէ մարթիւսաւորւածոիցն.
	24	յաւրւածոյքն.

Էջ ^{տող}

- 33 2 հիւղն (նոյնպէս եւ տող 4, 5, 6, 9, 12, 15, 20).
6 յաւդւածով.
6 յաւդւածոյքն.
8 զանձնաւորու թն.
9 մինչեւ.
13 յորում չէր նարար (քերուածներով).
13 թէ (տողամիջում է = էթէ).
14—15 պարզականքն եւ անարարքն.
21 սա աւասիկ.
26 ընքեան.
34 1 ընդերին եւ անդի.
5 ընքեան.
8 զհիւղեայն.
13 անդի եւ հիւղն.
15 բնու թն.
18 եւ էթէ.
19 եւ յորիս.
21 մարթ (թ քերուած եւ ուղղուած տողամիջում դ = մարդ).
24 սպանու թն կամ շու թն.
35 9 բաւանդակ.
18 յումէ.
21 յառագոյն (տողամիջում աջ = յառաջագոյն).
25 յայտնու թն.
36 7 զսյլց.
10 պահանջիցե.
11 ընդ.
12 պահանջե.
22 անիրաւու թն.
37 1 պոռնկու թն եւ շու թն.
6 սիրելը.
8 ամուսնութիւն.
10 չիք թէպէտ.
13 որդոց.
14 սոյն.
38 5 ստացւածս.
7 երկուցունց.
14 չարու թն.

Էջ ^{տող}

- 38 15 երկուցուն.
17 յանձնաշտու թէ. յաւրինակէ անդի.
39 2 սիրելոյն.
9 եւ միտք.
11 չիք զի.
40 1 անձնիշխանութն եւ ազատութն.
4 Ժառանկել.
12 տեղոյն.
41 1 անձնիշխանութն.
6 կասեւ (տողամիջում ա = կասեւ).
25 պատուել.
42 16 յանսաւ (յ կիսեղծ) հրամանացն.
25 իշխանութն (քերուածով).
43 4 այնպիսոյն.
5, 13 իշխանութն երկուցունց.
11 ընտրու թն.
25 անդի ինէր սկիւքն.
44 1 անարարել.
4 գիպեղիպեւ.
8 չիք կարէ ոք.
9 բնու թն.
12 վարդապետու թն.
14—15 ի մանգու թեւե.
18 բնու թր (տողամիջում ա = բունութեամբ).
23 հաշեւ.
24 որ գմարդն (որ տողամիջում).
45 2 կամիցիս.
5 ճշդիւ.
8 պատուել.
11 էթէ (է տողի վերայ).
15 շնորհեւ.
25 չիք միթէ.
46 2 միսուսն.
46 7 զստուհանել.
17 թ շնամոյն նորա պատու էր.
18 չհպեաւ (ա ջնջման նշանով եւ քերուած).
26 պատու էրս. [Ֆնասակար].
47 4 ի պատուիրելը.
5 ֆնասակարս (վերջի սն տժգունացրած =

- Էջ տող
- 47 7 նախանձեւ .
7 Ըստ (ս ուղղած ն = ընտ = ընդ) .
8 չգիտեակ (ս ջնջման նշանով) .
10 ուստ .
12 պատւիրանէն .
13 մարդուն .
15 Ի մահաբերէ (Ի տողամիջում) .
15 չիք զայն յառաջադրեաց մարդոյն .
48 3 Ֆնաս Ինչ (Ինչ լուսանցքում առաջին զրէնց) .
8 պատւիրանագանցու թեանն .
9 Եթէ (Ե տողամիջում) պատւիրանք .
14 չիք էր .
17 բշկի (ժ տողի վրայ = բժշկի) .
21 զպատւերս .
22 Թշնամոյն (հմմտ. յաջորդը) .
26 Ի Թշնամոյն որ Ի .
49 1 պատւիրանէ բշկին (ժ տողամիջում = բժշկին) .
3 Թշնամի .
5 Ի պատւիրանէն .
7 չիք որպէս .
10 Թէ .
15 Կամ որպէս Թէ .
20 որպէս Թէ (Թէ տողամիջում) .
23—24 անագորոն (այսպէս) .
26 սկիսքն .
50 5 պատուեաց .
6 զընդեց զպատւիրանն .
17 չիք է .
21 չիք նա .
51 18 Իշխանու թն .
26 Հատանէլ ընդենուլ (չիք եւ) .
52 10 արարն (ն տողամիջում) .
22 զատանա (ս տողամիջում = զատանայ) .
26 յերբանցոց եւ յասորոց (երկրորդ ե-ը քեր-
ուած եւ տողամիջում նորից գրուած) .
53 2 զաւրու թն .
5 Իւրոյն .
10, 14 զպատաստամբ . 13, 18, 20 ապաստամբ .
17 Իշխանու թն .

- Էջ տող
- 53 21 ապաստամբի .
24 յիւրմէ .
54 3 ոչ անարար էր .
4 չիք ըստ ձեզ .
7 անդի .
11 Թէ չգիտեր .
13 ապա Թէ ոչ .
17 անգիտու թն .
18 յիմարու թն .
25 յանցանեւց (տողամիջում ուց = յանցու-
ցանեւց) .
55 9 ամբարշտացեալ .
25 տկարու թն .
56 2 չիք եւ .
6 անգամ զի անգամ զի .
7 առ յապա .
9 սպանեալ էր .
19 որ .
23 աւգնականու թր .
57 14 պսակել (տողամիջում փոքրատառ ա
= պսակեալ) .
15 Հասանիցէ .
17 բերցեն (տողամիջում առաջին զրէնց է =
բերիցեն) :
19 ոչ ածիցէ .
20 ոչ ցանկանայցէ . կործանի .
21 անդի .
22 Թշնամանի եւ տանջի .
24 կրէ .
58 4 զպատւիրանն .
6 բանսարկին մարդ չեցի .
9 պատիժս .
10 ընդերին .
18 այնպիսեացն .
22 կանկնիցեն .
23 արկել (տողամիջում մանր ա = արկեալ) .
26 Ի պարտու թն .
59 3 զնոյն լուսանցքում .
6 չիք ասեմք .

Էջ	տող	
59	10	չիք եւս.
	11	եթէ.
	23	որդո.
	25	իւրով.
60	1	ի դրացո.
	2	Թնամանեցի (տողամիջում փոքրատառ ս = Թնամանեցի).
	13	եթէ Թագաւորն.
	20	մահապարտեալատաւորաց (տողամիջում նոյն զօջեց դ = մահապարտեալ դատաւորաց).
	21	իւրաքանչիւր.
	25	որ.
61	2	տեսանես.
	4	ցանգու թեանն.
	6	բանն (երկրորդ ն ջնջման նշանով եւ յետոյ քերուած).
	9	այլուստ.
	13—14	եթէ շուն որ կոչէ.
	14	եւ պոռնիկն.
	23	ընդերին.
	25	բարո.
62	2	զբարո.
	19	անդի.
	20	բնու թն.
	22	դազանու թն.
63	7	երկեւղին.
	17	որք.
	24	անդի.
	26	չիք եւ.
64	7	յաւ ձագաշտացն.
	11	բարեւացիքն.
	13	ընդեւլական.
	19	բարոյ.
	20	բարոյն.
65	2	բարո ծախեալ (վերջին ա-ը ջնջման նշանով եւ քերուած).
	4	սպառեալ.
	10	չեքինչարարել.
	12	զօր.

Էջ	տող	
65	19	արարեալ.
	24	չիք լնի.
	25	առեւ ծուն.
	26	այլոց (ն տողամիջում = այլոցն).
66	2	ի բարո.
	5	նորա ամենայնին վնասակար.
	6	զնոցա.
	10	վարազագոյնն.
	12	զնոցայն.
	13	վնասեր.
	16	վնասակարու թն.
	18	ըմբիցէ.
	22	զմանբագոյրն եթէ լոյկ որ ուտիցէ.
	25	քնահատացն (ն քերուած = քնահատաց).
67	5, 7	ըմբիցէ.
	6	զսերմնն.
	7	չիք որ.
	17	դեղս.
	24	որ.
	25	անդի.
68	5	աւրինաց.
	6	պատասխանոյ.
	7	ընդանիս.
	9—10	ածեւ (տողամիջում փոքր ա = ածեալ).
	11, 14	անւանս.
	15	ընդեւլու թն.
	18	անցանեւլոյ.
	23	առաջնոց.
	25	ընդեւլու թնս.
69	1, 9	իբրեւ.
	2	ընդեւլու թե.
	3	միւսոյն.
	11	եւ այլ զարջո (չիք որ).
	15	եւ այլոց (չիք որ).
	19	յընդեւլու թն.
	25	ընդեւլու թն.
	25—26	եւ թէ.
70	18	քանւո՞ (= քան. զք).
71	2	արարածս.

ԵԸ	տող	
71	20	զմահւան.
	24	պատուիրանաւն.
72	8	ընու թն.
	11	ի պատուիրանին.
	12	յոնչէն.
73	2	ենոք.
	3	Հաս ակաց (այսպէս).
	4	յարու թն.
	9	զյարու թնն.
	23	իբրեւ.
74	2	չտայցէ.
	7	պատուիրեալ.
	10	չիք աւուր.
	16	պատուիրանին.
	20	զպատուիրանաւն.
	21	արարեալ (վերջի ա-ը մանք տառով տողա- միջոցում).
	24	թէ.
75	1	ընու թե.
	7	մահւամբ.
	16	զընդեցեալ.
	18	պատճառ (տ տողամիջոցում).
	19	իմաստուն (տողամիջոցում ն = իմաստունն).
	23	յանեղծու թն.
76	6	պատուիրանին.
	26	տես.
77	3	ոգորել (ոգ տողամիջոցում).
	21	կանխագէր (տողամիջոցում ուղղուած ետ = կանխագէտ էր).
78	4	երգին (տողամիջոցում ո = է որդին).
	12	որդոյն.
	14	սուրբա.
78	19	ընդենոյր.
	22	ընդեսցի.
79	2	անգաւ.
	8	զպատուիրանան (= զպատուիրանաւն).
	10	զպատճառան (ան տողամիջոցում).
80	16, 18	ծնաւդաց.
81	1-2	պակաս իցէ կամ յօլով էցէ.

ԵԸ	տող	
81	3	ի մարմնին.
	4	յըմբել.
	7	ի ցրտո (ը տողամիջոցում).
	11	սկիւսն.
	13	յապշտակու թիւնք.
	14	դեւ զից.
82	4	ըմբիցէ.
	14	անմեղացն.
17-18		որպէս զեղ ասէր. որդի անդրանիկ իմ եղ (= որպէս զխրայեղէ...).
	20	առաքինեալքն.
83	11	թէ արդարն.
	12	ամբարիտն.
	22	թողու թն.
84	2	ի դատապարտու թն ինչ ոգոց.
	5	յարգահաստու թն.
	10	տեսու թինն.
	18	ապաւինեալք (ը տողամիջոցում).
	25	զայն տէրն իսկ.
85	2, 5	Հոգով.
	7	Հոգոյն.
	9	առաքեալքն եթէ ոչ (չիք մինչ).
	10	իլխանու թին.
	13	իլխանու թն.
86	9	Հոգոց.
	12	ոմնն.
	16	տեսանեմք (տես լուսանցքում).
	19	ընթեանք.
87	1	ոգոց.
	4	աւգնականու թն.
	7	իլխանու թն.
	11	անդի.
	15	զյովքն.
	20	թուլացեալ.
	24	զանձնիլխանու թն երկուցուն.
	26	երկուցունց.
88	11	անդի.
	15	սաղմնիցն.
	16	Հոգոցն.

Էջ	տող	
89	2	յապշտակեցէ.
	8	իշխանու թն.
	9	զաւրու թն.
	12	առնիցեն.
	13	ըմբիցեն.
	18	մեղանչիցէ (ն տողամիջում).
	26	զդիրս (դիրս լուսանցքում).
90	2	թէ.
	4	նշանաց.
	10	թէ եւ հրեշտակք.
	17	ոգո եւ հողմն (դ տողամիջում).
	18	եբրեացեբէն.
91	10	բնու թն.
	12	ոգոց.
	14	էթէ.
	16	եւ մարդիկ խոտեղէնք, որպէս մարգարէն ասէ, թէ ո՞ր [= ամենայն] մարմին խոտ է. ուստի... ի հրո խոտո (չիք ընդ) ոչ ամուսնու թն.
	17	
	21	անւամբ.
	26	ապաստամբու թեանն.
92	2	ի խտրանաց (տ տողամիջում).
	8	ստորնեայք (է տողամիջում).
	11	ոգիք.
	14	հրշտակք.
	18	եւ նուրբ.
	22	անւամբքս անւանին.
	23	այնպիսի անւանս (անւանս քերուածներով).
	26	ընդրու թի.
93	5	ճախիչ (նախապէս ճաղից, յետոյ նոյն զըջից ուղղուած).
	7	հոգո.
	10	յուժէ երկեաց.
	15	բաղցրու թն.
	18	անւանս.
94	3	գիտու թն.
	11	որդո առ արբասամ.
	14	ի լեբինն (նախդիրը տողամիջում).
	18	զաւտ.
	20	ի մորենոջն.

Էջ	տող	
94	21	ածել (տողամիջում ա = ածեալ).
	22	նախընծացելը (տողամիջում ա = նախընծայ- ացելը) առնն.
95	1	մանէի.
	5	չիք եւ.
	8	թախծելը ի հարւածոցն.
	14	մարդկակերպարան (վերջին ա-ը լուսանց- քում).
	18	ցուցանէր.
	22	ցանկալը.
96	2	մարմնաւորի (չիք է).
	5-6	անաւարամարմինք (մմմո. Հայկ. քառ.).
	7-8	երկնաւորաւորաց են.
	9	եւ տողամիջում.
	13	զհրեշտաց.
	20	ոչ ասդի.
	23	չիք զի.
97	2	քան զկէան նբագոյն (չիք զճանունն).
	7	համբարւաց ճնունդք են եւ չիք գոն).
	14	կէքք.
	21	անւանք.
	22	համբարեաց.
	26	կերպարանացն (ան տողամիջում).
98	2	գեւղք.
	10	զսատկու թի (տողամիջում) փորձատառ ս = զսատկու թիւն).
	11	զյուշկապարկաց.
	15	ի բարեւոնի.
	16	անւանք.
	21	բարեւոնի.
99	3	ինչ (ն տողամիջում).
	4	իմք.
	6	չիք առ.
	9, 11, 13	կեցէ.
	10	չիք եւ.
	16	չիք զոր արալէզն կոչեն.
	22	գեաւղ.
100	3	էթէ.
	14	արգեաւք.

ԷՆ տող
 100 14 անմարմինք (ի տողամիջում) .
 16 Եթէ .
 18 անւանեն .
 101 1 ծնանիլ .
 7 ակարու թն .
 15 սկիւրն .
 101 16 սկսւրնաւորացն .
 19 զոյոց .
 25 ոգովք վասն պատիրանազանցու թեանն .
 102 5 թւով .
 11 որ .
 22 քան (աւր փորքատառ տողամիջում) .
 24 մարդո չէ հնար .
 103 1 նահանգ .
 11 անխաւսուն (տողամիջում փորք ն = ան-
 խաւսունն) .
 13 ընու թն .
 26 Եթէ ովպացոց .
 104 3 անդի .
 4 այն (= այնու) .
 5 Եթ ոպացոց (տողամիջում Ե = Եթեոպացոց) .
 12, 14 չիք եւ . [քատառ] .
 15 մանր մանր (երկրորդը լուսանցքում փոր-
 17 չիք են .
 19-20 Ի բնակու թն .
 24 երկուն .
 24 ենոք .
 105 2 կախարդանաւք (ախ տողամիջում մանրա-
 տառ) .
 8 զգայ թագղու թնն .
 16 ակնկալու թն .
 106 5 Ի նահանգի .
 6 եւ Ի (ի տողամիջում) .
 11 զաւղորդաց .
 12 կամ լուսանցքում, աւր միատամ .
 107 4 ճամբատու թն .
 13 չիք Ի վեր այնպիսի վիշապն .
 14 անւանելովք այլ (վերջինիս Լ-ն տողա-
 միջում նազիւ նշմարելի) .

ԷՆ տող
 107 23 ըմբռնեալ (ա ջնջման նշանով = ըմբռնել) .
 108 1 յաւգնականու թն .
 11 առաձինն (ձ դժգունացած եւ զրուած
 քերուած ն-ի վրայ) .
 17 առաքեալ .
 19 Ի սպասաւորու թն .
 20 ժառանկելոցն .
 26 զերկրպագու թն .
 109 3 բամբասել (= տողամիջում մանրատառ ա
 = բամբասեալ) .
 17 վեր, տեսցին (այսպէս) .
 24 որք (բ տողամիջում փորքատառ) .
 110 1 թէ .
 5 պատասխանատու թեան .
 7 անմաւնչոց .
 8 մատուցանիցեն .
 10 թնամին արդարու թէ (չիք ճամբատու թեան) .
 12 կարծեցուցանել .
 16 Ի մուր (ի տողամիջում) .
 17 սկիւրն անդի .
 111 7, 8 բարո .
 8 այլքն .
 9 եւ թն .
 10 եկեղեցո .
 16 զհիւղայն .
 20 դաւաղս .
 22 Ի [պ]բար (պ ընտրովին քերուած է) .
 113 1-3 չիք գիրք երկրորդ եղծ քեչին պարսից .
 11 որմըզդ .
 16 որմի զդ .
 20 որմըզդն .
 114 1 անդի .
 6, 21 որմզդի .
 13 զուանա .
 14 եթէ (ե տողամիջում) .
 25 որմըզդ .
 115 3 չիք եւ .
 6 զուանա .
 6 ցորմըզդ .

Էջ	տող	
115	9	այսպէս.
	10	որդոցն.
	15	Թագաւորու թիւն.
	16	զորմզդ.
	18, 20	որմըզդ.
	22	որմըզդն.
116	2	բնաւ եւ (եւ-ը տողամիջում փոքրատառ).
	6	հակառակէն.
	14	ընթեանքն.
	15	բարո.
	21	երկուցունց.
117	25	յուսէ.
118	12	զաւրու թիւն.
	22	քան քան.
119	4	Թշուառու թիւն.
	13	որ.
	15	լի են (ե տողամիջում).
	18	ի նոյն (տողամիջում նորագոյն զըջով ս ա = ի նոսայն ?)
120	2	որմըզդ (տողի տակը փոքրատառ ը = որ- մըզդ).
	7	արհմն.
	14	մին.
	19	զարհմն.
	21	չէ պատշաճ.
	22	զորմըզդ.
121	4	եթէ.
	5	յաւրինաճս.
	6	զսահմանաքն (վերջի ն-ն փոքրատառ տո- ղամիջում).
	9	հնարս (ն քերուած եւ յետոյ վերստին զըուած տողամիջում).
	16-17	աղւեսս եւ ոչ առեւձք.
	19	հնարեցան (նախապէս հնարեցին).
	25	զարհմն.
122	1	զորմըզդ.
	13	արարու թիւն.
	16	անդի.
	19	զբարո.

Էջ	տող	
122	25	ցանդո թեան.
123	14	զլերմու թիւն.
	18	որմըզդ.
	19	մորոտու թիւն.
	22-23	անւանք.
	24	անուս որմըզդ (ա տողամիջում փոքրատառ).
	26	լինիր (վերջին է թուում է նախապէս է զըուած).
124	3	ծնըդեանն.
	8	անդի.
	11	մինն (մմմմ. էջ 120, տող 14).
	12	եթէ (չիք եւ).
	17	խաւարինն.
	19	արդեաւք.
	21	եւ ինքն.
	23	Թագաւորու թիւն.
	24	Թագեցոյց (= Թագաւորեցոյց).
125	3	զորմըզդ.
	5	որմըզդն.
	13	չգեղեցէ (տողամիջում է = չգեմեղեցէ ?).
	24	հազարամեանն.
126	7	դա արկ (տողամիջում ա = դատարկ).
	15	չիք եւ.
	16	նա (ա-ը լուսամցըում մանրատառ).
	18	զըւանն.
	20	ո ոք.
	21	Թագ (= Թագաւոր).
	22, 25	որմըզդ.
	24	եթէ զհարն զխորհուրդ.
	25	զխորհուրդն (ն ջնջման նշանով).
127	1	յառաջէ.
	8	առ ի դար (մմմմ. հայկ. քառ.).
	11	զյղու թիւն.
	15	որմըզդ.
128	1, 2	անդի.
	3	արհմն.
	6	եւ կամ թէ չար.
	8	արդեաւք.
	11	եթէ.

Էջ	տող	
128	13	Թն գորու թն.
	15	բարոյն.
	18	զորմըզդ.
	21	ասուածոց.
	26	ցորմըզդ.
129	1	բո յաշտ.
	4	նայվասն (վի թեւը յ-ի վրայից սկսած).
	5	լինիցի նա նմա, իսկ որմըզդ.
	8	պատուիրեր.
	18	պատուիրեաց.
	21	էթէ տողամիջում.
130	3	զրուանն.
	11	յորմըզդ.
	19	յուսէ.
	24	սկիսքն.
131	1	յոշնչէ.
	4	որդի (ի-ն տողամիջում).
	8	կարող եւ տալ (չիք է). [պով է].
	12	այնպիսիցէ (առաջին ի-ի տակ յայտնի կեր-
	14	վասն չէ այն (Ե՞ թէ՛ Է՛ ըստ սովորականին
		անորոշ).
	23	բաջ.
	24	անդի.
132	3, 11	անդի.
	6	զհազար.
	8	չիք ծնցի.
	16	բարոյն.
	17	անկանեւ ըստի առաջին ա-ի վրայ ծռնկ
		նշան եւ լուսանցքում տարբեր նորագոյն
		զըջով եւ նոյն նշանով տեղի = տեղի ան-
		կանեւ).
	20	զբարոյն.
	26	զմնասակարացն.
133	1	բնակիւ.
	2, 8	բարոյն.
	7	ընդերին.
	15	նայեւ.
	20	անկեալ (երկրորդ ա-ը մանրատառ տողա-
		միջում).

Էջ	տող	
133	22	արդանտ.
134	10	որմըզդն.
	17	որմըզդ.
	18	մինչդեր.
	20	անդի.
	26	այնու (= այնու).
135	2	թնամու թն.
	7-8	երթայր առնայր (չիք եւ).
	18	ինչ (ն մանրատառ տողամիջում).
	22	սերմընգալ.
136	3	առ նայն.
	8	անդի.
	20	զորմըզդ.
	24	ցնա
	25	յորմըզդի.
137	13	զհայրն (զ տողամիջում).
	13-14	ապրեցուցէ (= ապրեցուցէ).
	14	որ (տողամիջում մանրատառ).
	15	առնէր առնեւ (յետոյ գծուած էր առն մասը
		= առնեւ).
	19	եւ հայրն.
138	2-3	բարոյն, զի որմըզդ.
	16	որմըզդ.
	25	պատուէր.
139	2	առ որմըզդ.
	4	մորոսու թն.
	10	զորմըզդ.
140	11	զոհ.
	18	չջեւ.
	21	զորմըզդ.
	22, 25	որմըզդի.
	24	կուռիցին.
	24	որդոյն.
141	11	որմըզդն.
	25	կրանքն (առաջին ն տողամիջում).
142	2	բայց (ց տողամիջում).
	3	որմըզդն յոշնչէ.
	10	որմըզդի.
	23-24	այնպիսի բարո.

Էջ	տող	
142	25	որդոյն.
143	1	բարոյն եւ որդո.
	6	մահականացուք (ւ տողամիջում).
	6	ընթեանք.
	10	չյարու թն.
	12	յորմզդէ.
	13	որդոյն.
	17	անծոցն.
	19	ածս.
144	7	որմզդի.
	13	յոքնագոյն.
	26	անդի.
145	1	անսգամս.
	2	զզգաւնս.
	6	անդի.
	11	որմզդոյն.
	19	որմզդի.
	23	կերակրաւք որ յերկրէն.
146	3	որմզդի.
	12	չիք թէ.
	13	ի Գեւղից հետամուտ.
	15	սրացեալք (ք-ի վրայ ջնջման նշան = սրացեալ).
	16	ճեպէին.
	18	ընդելու թե.
	26	այնս (= այնու).
147	2	ի բարո.
	3—4	զկէսան (մի ս տողամիջում մանրատառ նրկու անգամս էլ այսպէս).
	5—6	հպարտու թն.
	12	մեղանչականու թն.
	16	լ ողն եւ ճանջիւ.
	17	գոռոխով.
	18	որ.
	20	զի ի նոցանէ (Շնջուած տառը տպագրում է).
	22	որպէս եւ մուկնն (եւ տողամիջում մանրատառ).
	23	նմանող.

Էջ	տող	
148	16	զաղջերուս.
	17	յորոց
	18	կէսքն.
	19	եւս ետ գիտել մեզ.
149	6	տկարու թն.
	8	զյաղթու թն.
	10—11	մեզ. իբրեւ զփիղս (չիք զոր օրինակ).
	11	զառեւ ծս.
	13	ի կրեւիս (ի տողամիջում) եւ զկէսան (ս տողամիջում մանրատառ).
	14	ընդելուցեալ (ս տողամիջում մանրատառ).
150	3	անդի.
	5	ի լեւանու թն.
	13	իբրեւ լսեն զանուն.
	15	քսաննին (տ ջնջման նշանով = քսաննին?).
	17	ի կռապաշտու թն.
	21	ի ճակատագրաց.
	26	կռապաշտու թն.
151	4	չիք ասէ.
	4, 6	հաղորդու թն.
	8	չարն.
	14	եհար.
	15	եգիպտացոց.
	21	իդէ.
	22—23	հարիւր եւ ութսուն եւ հինգ հազար եհար (չիք զորս).
	25	որդո.
152	2	ի բեզ (ի տողամիջում).
	4	հրեայք.
	7	զպատու իրանան.
	15	լեգեւոնն.
	25	եթէ.
	26	կարող.
153	3	անւամբ.
	10	հրամանացն (վերջի ն-ն տողամիջում մանրատառ).
	22	ի լեւել (լ տառը ղժգունացրած = իլեւէ).
154	1—2	ի նոցանէն.
	2—3	առ ադամ, ամբն ասէ.

Էջ	տող	
154	6	չիք եւ.
	9	ստեղծածն.
	13—14	ապաշխարութեանն նուեացոցն.
155	5	Իկատարեալ (վերջի ա-ը մանրատառ տողամիջում).
	8	եղեն.
	12	յ այլ = յայլ տողամիջում մանրատառ.
	14	եհաս.
	25	առեւծն.
156	2	եզնն.
	10	կրոնոսն.
	11	մտանիցե (մտան մասը գրուած լուսանց-ըում, ա-ը միատամ).
	14	բաւդեայքն (ե-ը տողամիջում մանրատառ).
	15	եթէ.
	22	պատճառ.
157	4	ի հարկի (նախդիրը տողամիջում).
	9	ամրացեալս (ս տառը ղժգունացրած = ամրացեալ).
	19	պատուական.
	23	ճշմարտից (տ տողամիջում).
158	12	թէ.
	19	յամրագնացք (մ-ը փոքրատառ տողամիջում).
	21	գնաւունք.
	22	կենդանութիւն.
	25	ոչ լուսին (առաջին ո տողամիջում մանրատառ).
159	10	արարչին (ին մանրատառ լուսանցըում).
	12, 16	ընթեանք.
	12	թէ (է տողամիջում).
	20, 25	առեւծն.
160	1	առեւծն.
	5	առեւծուն.
	8	որդին.
	13	զատորեստանեացն եւ զբարեւոցոցն.
	14—15	որդիհաւրէ առնոխն.
	17—18	որդիհաւրէ (տողամիջում) Ի = որդի հաւրէ).
	20	առեւծ.

Էջ	տող	
160	25—26	թ-գրութիւնն (տողամիջում) Ե = թագաւորութեանն).
161	5	միթէ եւ.
	15	զբբ.
	19	յունէ.
	26	յնչից.
162	9	մոռանան մեղքն (չիք եզանին).
	10	ի բռնաւորութենէ.
	15—17	առ գունդս կազմեցեն հանելո զհենն յաշխարհե այլ (լուսանցըում նոյն գրչից).
	20	ընդդէմ (դ տողամիջում).
	24	բռնաւորութենէ (ռ տողամիջում).
163	1	յնչից եւ Ի ստացւածոց.
	4	եթէ.
	13	զամենեցունց.
	20	յընդերին.
164	1	զընդեր.
	4	ընդերին.
	6	զընդերն.
	11	չիք ոք.
	11	եթէ.
	12	զարարածս հայրենիս (չիք զինչսն) = զարարս հայրենիս.
	24	յանդգնութիւն.
165	6	պատուիրեալ.
	14	էր.
	18	ասդ.
	19	մարդարեիւ.
	20—21	կռապաշտութիւնն որդոցն Ինի.
	26	եթէ.
166	1	առաւելութիւն.
	6	ի հետտութիւն.
	10	հարածովք.
	11	եզիպտացոց.
	12	առաքեալ (վերջի ա-ը տողամիջում մանրատառ).
	13	եթէ.
	16	այնպիսի (վերջին Ի տողամիջում).
	17	զընդեր.

- Էջ տող
- 166 23—24 զնն (ն տողամիջում մանրատառ).
- 167 4 զգարու թն
- 10—11 հարածան.
- 13 քարացու ցեալ (ուց-ը տողամիջում մանրատառ).
- 14 սյն (= սյնու).
- 168 4—5 երանելոյն.
- 13 եթէ.
- 14—15 ի հնազանդու թն.
- 22 զբարու թն.
- 169 4 ակնառու թն.
- 5—6 իցէ ան.
- 7 սյոյ.
- 10 զանթ լիատու թն.
- 14—15 մկրտու թն.
- 19 դերու թն.
- 22 ամբարշտու թնն.
- 26 աղւացեալ.
- 170 4 ի ննուացոցն.
- 12 որպէսի.
- 18 որպէս եւ (եւ մանրատառ տողամիջում).
- 19 ընդրեաց.
- 25 որդոյն.
- 26 թէ (է տողամիջում) ընդրեաց.
- 171 2 կամեցող.
- 7 ընգալցի.
- 11 չիք հայր.
- 19 զբարիք.
- 26 ցանկացողք.
- 172 5 առաքինու թն.
- 7 յորդորելոյ (որ մանրատառ տողամիջում).
- 9 զանպիտանու թն.
- 10 եթէ.
- 23 լինոց (տողամիջում լի) = լիլինոց = լինելոց.
- 173 1 եւ պիղծ (չիք կամ).
- 2 չիք որ.
- 6 ստեղծւածո.
- 11 չիք ինչ.

- Էջ տող
- 173 12 ի դաւնու թն որթդ (վերջին թ տողամիջում).
- 15 զգործւածն.
- 16 ի բարու թն.
- 26 ընդրել զգար ի բարո.
- 174 3 յակտակարն. [միջում].
- 5 ասդմունք ինչ (ինչ մանրատառ տողասոյ.
- 7
- 11—12 ծիծառն.
- 24 եւ ամենայն.
- 175 4 անդի.
- 4—5 մեղաց,
- 8—9 երէո.
- 14 ասդեցու թիք.
- 21 ասդեցու թնք.
- 24 ասդեցու թք.
- 176 1 եւ յորժամ.
- 5 սիրելոյն.
- 6 ըմբելո.
- 15 ասդեցու թենէ անդի.
- 18 ասդեցու թքն.
- 177 1 յորանչիցէ.
- 6 ասդեցու թեան.
- 9 ասդեցու թիքք.
- 11 անդի.
- 15 ասդեցու թն.
- 20 սիրելո.
- 178 9 ասդեցու թն է.
- 12 յուսեփա.
- 13 մեծամեծ (ա տողամիջում մանր).
- 20 ի ցանկու թն.
- 24 բառմ.
- 179 2 արւական.
- 4 խողտել.
- 8 նախապէս յիգականպբառս (յետոյ պ տառը ուղղած փակագիծ ար, տողամիջում ակելացրած բ = յիգական բարբառս).
- 9—10 արու թն կամ իդու թն.
- 13 հաւատալի (ալ տողամիջում).

Էջ	տող	
179	15	ի հոգոյն.
	16	կամ ի կենդանու թե (չիք ի յարթնու թեան),
	20	արարեր ուղղած արարեալ.
180	7	յեղեղուլ (տողամիջում մանրատառ յ =
		յեղյեղուլ).
	16	բանն լաւետարանի.
	22	որ.
	25	լուսո.
181	5	ի խոզից (նախդիրը տողամիջում).
	6	թէ.
	19	յաւետարանի.
	20	սատանա խկ.
	21	սկարովտացո.
	24	դարձեալ թէ.
	26	փորձելոցն.
182	1	իչխանու թն.
	5, 10	ի փորձու թն.
	14	թէ այդպիսիցէ.
183	4	ընդրին.
	11	սպասաւորու թն.
	12	դաւանէր.
	13	իցէ.
	22	աբրամ.
	22, 23	անւանիցի.
184	24	ոչ լուսանցքում.
185	3	որդին (ն տողամիջում փոքրատառ).
	4	զառաքելոյն.
	17	չարչարեաց (չար ջնջման կէտերով).
	18	սպասաւորու թն.
186	3	չիք որք.
	11	մեծ լուսանցքում նոյն զըչից.
	14	աւդոցն զխոնաւու թն.
	15	զճառայթի.բ.
	17	ամբացեալ.
	18	արգելքն (ե տողամիջում).
	22	լուսնի.
187	4	նւագագոյն.
	5	է տողամիջում.
	10-11	զիարդ է զարեգակն.

Էջ	տող	
187	14, 18	ի տարոջ.
	16	չիք որ.
	21	առնէ.
	21	որ.
188	6, 7	հաստատու թն.
	15	չիք այլ.
	15	եւ յորժամ.
	21	դնացս.
	22	անւանն.
	26	եթէ.
189	3	եղոնա.
	4	իւրեանց (ան տողամիջում).
	7	զնաւունք.
	12	յեկեղեցի սատէսն.
	15	ծագեալ (ծ տողամիջում).
	16	հաստեաւ.
	19	հիւստեաւ.
	20	յարեւեալս.
	26	ոչնչի.
	26	յ ասորիեսաի (իմա յասորի Եսայի. տալա- զրում յԱսորիսն ասի. հմմտ. Եսայի ընթեր- ցուածը, ներքեւում, էջ 193, տող 19 «Ի Յորայ եւ յԵսայեսայ» ընթերցուածի հետ, ինչպէս եւ 197, տող 7).
190	1	ոչինչի.
	4	խոնաւու թն.
	8, 10, 14, 17, 22	անդի.
	13	ի լեռնէ (ի տողամիջում).
	15	զամբաւ.
	17	ուստեք (տ տողամիջում).
	17	ի մաւտեա.
	24	ի հոգոյն.
191	11	ընդ արեւածայրս.
	14	զկրոնայն.
	15	պատճառաւորաց (տ-ը տողամիջում մանկ- րատառ).
	21	զփանփուշտ.
	22	ընգեա.
192	7	թէ տողամիջում.

Էջ տող

- 192 8 Ի վեր.
- 19 Ծանրու թն.
- 22 ոչնչի.
- 24 այսչ Ծանրու թն.
- 25 ոչնչի.
- 26 Հաստատու թն.
- 193 3, 4 ոչնչի.
- 4 նորին.
- 5 չիք եւ.
- 7 Ինքն (վերջի ն-ն տողամիջում մանրատառ).
- 9 յաւիտեան (երկրորդ ա-ը տողամիջում մանրատառ) եւ յաւիտեանս յաւիտենից.
- 11 այլ ասեն (չիք եւ, եւս).
- 11 եթէ Ի վերա ոչնչի.
- 15 զհիմունս (տողամիջում մի աւելորդ զ).
- 18 զայդն.
- 20 ոչնչի.
- 23-24 միւսն եւս ըսու (չիք առ ըսու) նովին հոգով.
- 25 զի զոր ենչ.
- 194 1, 7 հոգով.
- 8 չիք եւ.
- 15 ճառէ (ե տողամիջում).
- 21 զերկինս եւ զերկիր (ս եւ զեր քերուածի վրայ նոր գրչով).
- 23 պատուօր (ւօ նոր գրչով քերուածի վրայ. ձեռագրումն առաջին անգամն է պատահում օ).
- 25 Ի մովսէսէ (էս տողամիջում մանրատառ).
- 195 1 պատճառախնդրացն (ս տողամիջում մանրատառ).
- 6, 16 Ի փառաւորութի.
- 19 աւանիկ (նախապէս աւանիկք. ք սրբած).
- 22 փառաւորութն, թէեւ կարելի էր այս անգամ ձեւի շատ նմանութեան պատճառով կարողաւ եւ փառաւորութիւն, բայց ուղիղն անշուշտ փառաւորութիւն).
- 23 հոգո.
- 26 եթէ յու մէ.

Էջ տող

- 196 1, 11 Ի փառաւորութն (անշուշտ ձեւի նմանութեան շփոթութիւն. ուղղագոյն Ի փառաւորութիւն).
- 5 բարո.
- 22 Ի բնութենէ (ե տողամիջում մանրատառ).
- 197 7 չիք եւ.
- 7 ոչնչի.
- 16 մարմինն եւ Ի վերո.
- 18 աւրինաւրինակի.
- 19 եւ Ի վերա.
- 23-25 զանփոփ զայժ բնութն ջրոցն եւ երկուցուց.
- 26 դիտաւորութն.
- 198 1 սյլաբանութն.
- 7-9 եւ զի ամենայն ինչ որ երեւի արարած է (չիք չէր եւ եղեւ).
- 13 քանզի (Ի տողամիջում մանրատառ).
- 15 Համարել. [նոցն.
- 199 1-4 չիք գերք երրորդ եղծ կրօնից Յունաց իմաստ-յերեսուն.
- 6
- 9-10 Ի տարոջ.
- 200 3 յարեւելս (տպագրում ընդ արեւելս. իսկ ձեռագրում ընդ աւելացրած է տողամիջում նորագոյն գրչով).
- 5 Թուեթէ, քերուած եւ նոյն գրչից ուղղուած Թուի թէ).
- 19 յարեգականէ.
- 20 անդի.
- 20 գյորմէ կուսէ արեգակնն (երկրորդ ն տող վրայ).
- 22 Ի նմա (մ տողամիջում).
- 201 10 աջէ, ուղղուած աճէ.
- 18 չիք տարբերաց.
- 202 11 անգեալք.
- 14 Հաստատութն.
- 16 բազումս.
- 17-18 մարաշտութն.
- 21 իմաստութեանն.
- 203 5 անդի.
- 14 զբնաւ.

- ԷԸ տող
- 203 23 կախեալ (վերջին ա-ը տողամիջում).
25 զանէն (քերուածներով եւ սրբագրութիւն-
ներով).
- 204 5 փխտփախ, ուղղուած փխտփախ.
7-8 մրու թն եւ խնամակալութն.
8 չգոհեալ (ո մանրատառ տողամիջում).
9 եւ կրանս (սրբագրուած եդ կրանս).
11 Ի դինո.
16 մինչեւ.
18 անձն (երկրորդ ն տողամիջում).
21 Հիւղ.
21 սոսփին.
- 205 1 չիք առաջին եւ -ը.
9 բազում.
15 զքնու թն.
16 եւ իբրեւ.
25 անդի.
26 զցանկու թն.
- 206 2 խնամակալութն.
4 կրանք (ն տողամիջում).
6 սկիսքն ի սերուքա.
7, 10, 14, 20 անդի.
12 առնոին.
14 արբամու.
15 արեստի (տողամիջում ւ = արեստի).
18 արծաթագործն (ն տողամիջում).
18 պղնձագործ.
26 կրոպեաւ.
- 207 1 կրոնան.
5 Հեղէնք.
7 յեղադացոց.
8 Ի ձիթենոյն.
10 եղէա.
13 մերովպք.
19 արբամու.
22 յուդաութն.
23 Հրեութն.
23 որդոյն.
24 Թագաւորութնն.

- ԷԸ տող
- 208 9 տնդեալ է.
14 ամբարշտութն.
19 փառաւորութն.
21 որովք (ք ջնջման նշանով = որով).
26 եւ երկինք.
- 209 1 որ.
2 անմուռնչ (երկրորդ ն տողամիջում).
10 ամբարշտութեանն.
11, 15, 18 կենդանութն.
12 եւ տողամիջում.
26 եւ անմահ.
210 2 անդի.
18 անկեալ (Նմմտ. 211, 5).
19 յորմէ.
23, 25, 26 կենդանութն.
211 4 որ տողամիջում մանրատառ.
5 յանանոց.
8 կենդանութն.
13 Ի սուղական (Նմմտ. Հայկազ. քառար.).
15 յասդեցական.
212 2 Իշխանութն.
5 պստրիկ (պս-ը տողամիջում).
8 անդի.
16 Հոգովն.
17 զամբս.
19 յլտեմարանաց.
25 զջուրս.
- 213 7-8 շարժեալ (նախապէս շարժեալ, վերջին ա-ը
ջնջման նշանով).
10 գնաւունք.
12 յամբազնացք (ք տողամիջում նոյն գրչից)
20 զարեւմուտան.
25 անդի.
214 8 խաւարն.
25 որ Ի նմանէ եւ Ի շուրջ երկրորդ և տողա-
միջում).
215 5 ջուրն (ր տողի վրայ).
10 որք.
13 եւ զիարդ.

Էջ	տող	
215	16	զնթացան.
	17	ի տարող.
	20	լուսաւոր.
	22	պայծառու թն.
	24, 26	խիչխանու թն.
216	4	առնուն.
	5	նուազեալ.
	8	անդի.
	10	ծրանա.
	20	պատահելս.
	21—24	չիք եւ ոչ աստղ զածագոյն գոյ քան զլուս- սինն թէ ի ներքոյ նորա հանդիպեալ զնա խաւարեցուցէ:
	26	լուսին.
217	1—2	գոնեա.
	6	զլուսին.
	9	առ ի կշտամբու թն.
	17	բարբաջնն.
	18	չէն կամ չեն. բայց պէտք է կարողալ չէն.
	19	աշխարհան.
	23	բիւրք բիւրուց.
218	2	անդի.
	11	ամենիքեան.
	19	յն.
	20	դատարկք (ք տողամիջում).
	21	յարարածոցն ջնջուածներով.
	25	երանեին (երկրորդ ն ջնջման նշանով).
219	4	զերկիրս.
	9	գրեալեալ է (= գրեալ լեալ ?).
	12	եւ աւգ ջուրս (չիք ընդ).
	19	երկին.
	23	ամբոց.
220	1—2	սպիտակու թն ապակոյն.
	3	յստակու թն.
	15	եւ տողամիջում.
	26	ինամակալու թն.
221	2	զաւրու թն ինչ ինչ իցէ.
	4	թէ որպէս (չիք եւ).
	13	այն.

Էջ	տող	
221	20—21	ոգոց մարմնոց.
222	12	չիք վատթարագոյն.
	14	չհրամաւեր ուտել.
	15	ի մեղիան.
	18	մոգք.
	21	անդի.
	21	եթէ.
	24—25	չհրամաւ.
223	1	աստուծոց.
	3, 9	անդի.
	14	ասղումն.
	17	զոր նորա յաշակերտու թն.
	21	յաւգուտ (յ փոքրատաւ տողամիջում).
224	5	անանեաց.
	8	ի մեծու թն.
	11	հիւղ.
	17	հիւղն.
	19	արեւստգիտու թն.
	20	հիւղեայն.
	22	զհիւղն.
	24	կարող.
	25	տկարու թինն.
225	2	զարեւստագէտան.
	4	նիւթով.
	6	մլտնջենաւորակից քերուածներով.
	10	մլտնջենակից է (չիք իցէ).
	11	թէ է որպէս.
	17	ամբարշտու թէ եւ որ (եւ փոքրատաւ տող- ղամիջում).
	23	թէ տողամիջում.
226	20	ամբարշտու թեանն.
	21	իւր յԸնքեան.
	23	ոչ մանրատաւ տողամիջում.
	23	անբաժինն.
227	13—14	որք աղանդամիտգիտեն ի փիլսոփայից.
	17	զաւրու թն.
228	4	ամենայնի (ի տողամիջում).
	11	չիք եւ.
	11	յայտ.

- Էջ 1007
- 228 13 *ամենիքեան.*
17 *եպիկորայքն.*
24 *անդի.*
- 229 1 *չիք է.*
3 *յնչաց.*
6—8 *որոց այնքան աւրի եղև յայնչափ (տպա-
զրոում որոց այնքան կամակոր յամառութիւն
եղև, մինչև յայնչափ ձեռագրում չիք կամա-
կոր յամառութիւն, մինչև).*
13 *անանձ. (ան տողի վրայ).*
16 *սկիսքն.*
19, 23 *ի սկսքանէ.*
20 *ի հոգոյն.*
- 230 1 *անդի.*
2 *աբրամամ.*
9 *աբրաման.*
21 *որք.*
- 231 6 *չհաւանողքն.*
12 *եղեալ (շ-ի ատամը թերեւս տփզոնա-
ցրած).*
13 *մոլորութիւն.*
14 *քարոգաւքն.*
26 *էի (է տողամիջում).*
- 232 4 *յաշխարհ.*
14, 15 *կարող.*
20 *վաղն (ն փոքրատառ տողամիջում).*
21 *կարծել.*
- 233 7 *չիք առաջին եւ-ը.*
8 *զստացւածան.*
16 *զարութիւն.*
19 *առնել (ե-ի վրայմի աւելորդ փոքրատառ ա)*
20 *խորիցէ (նմտ Գերմ. Եզն. էջ 22, ծա-
նօթ 22).*
22 *որդոյն.*
- 234 2 *չիք զի.*
2 *սկսքան.*
2—3 *դէպ իցէ (նախապէս դիպիցէ).*
3 *ի սկսքանն.*
12 *զգործ,*

- Էջ 1007
- 234 19 *առ յապա.*
20 *զստեղծւածն.*
23 *յոււեքէ.*
25 *կարողութիւն.*
- 235 1 *զգբ ընդեր.*
3 *զընգեր.*
5 *զեմաստութիւն.*
9 *բաժանելոյ.*
11 *հիւշ.*
17 *զհիւղեայն.*
- 236 8—9 *զնչմարտութեանն խելամտութիւն.*
13 *կանխագալ.*
18 *ինչ (չ տողի վրայ).*
20 *սկիսքն.*
22 *գիտիցէ (նախապէս գիր, յետոյ գիծ, յե-
տոյ գիտիցէ).*
- 237 1 *վայելցէ = վայելեսցէ.*
2 *զգիտութիւն.*
5 *վայելիք (վերջին եւ-ը տողամիջում).*
9 *վայելցեն = վայելեսցեն.*
11, 18 *անդի.*
13 *ճարտարութիւն (ն տողամիջում. ամբողջ
ըստը կիսեղծ).*
17 *ի ճարտարութեան.*
19 *բարերարութիւն.*
25 *վայելալ.*
- 238 5 *յուր.*
19 *առնելոցն (երկրորդ ն տողամիջում).*
26 *վայելցեն = վայելեսցեն.*
- 239 1 *արդ (չիք պլ).*
3 *ինչ (տողի վրայ մանրատառ).*
10 *չիք զնա.*
16 *կազմիչ (կ տողամիջում).*
26 *արժանաւորիցէ.*
- 240 7—8 *փրկութիւն ոգոցն.*
11 *այն.*
13 *ընդրեալ (ա ընչման նշանով).*
15 *աստուածոց (նմտ. 128, 21, 143, 17 եւ
223, 1).*

- Էջ 1007
- 240 17 եսիողոս (ող տողամիջում փորձատան).
19 համարին.
25 կատարել (երկրորդ ա-ը տողամիջում ման-
րատան).
- 241 6 ոգոց.
13 շճանուցեալ (չ տողամիջում նորագոյն
զըջով).
18 խաբելոց (տողի վրայ եց = խաբեցելոց).
22 պղատոն (ղ տողամիջում).
- 243 1-3 չիք Գիւրք շորթորդ եղծ աղանդոյն Մարկիոնի.
5 աւտարու թն.
7 զհիւղն.
11, 19 հիւղն.
12 զաւրու թն.
13 զա խարհէ (= զաչխարհէ).
16 հիւղեայն.
244 1 յերկինս.
1, 3, 9 հիւղն.
3 զիչխանու թն (չ ջնջման նշանով).
10 քուսէ.
13 հիւղեայն.
16 անւանեցաւ.
17 ստեղծեալ (ծ տողամիջում).
22 յորդոջ.
245 3, 13 Ի հիւղեայն.
3 միաբանեալ (վերջի ա-ը ջնջման նշանով).
8 առ նծս (չիք այլ).
13 մեկնեալ (ա-ը ջնջման նշանով).
14, 19 հիւղեայն.
20 արարածոց (ոց տողամիջում).
25 անւամբ.
25 Իւրո.
246 9 ընդդմեցաւ.
10 որ ննն. (= որ տեառնն).
15 հիւղն.
19 հիւղեայն.
247 1 բարո.
5 հիւղեա. [տամ].
7 երթալ (զրուած լուսանցքում. ա-ը միա-

- Էջ 1007
- 247 8 զնմանու թն.
10 որդոց.
19 հանիցիս (Ի ջնջման նշանով).
20 անդի.
248 7 եցեւ.
16 ննն = տեառնն.
24 ցնայեցու.
249 17 մահապարտ (ր տողամիջում մանրատան).
26 յապշտակեաց.
250 1 առ (տողամիջում փորձատան).
6 անդի բարոյն.
7 սկիսքն (առաջին « տողամիջում ման-
րատան).
19 Իմաստու թն (չիք թէ).
24 զարարածան.
251 9 կարողու թն.
10 եւ եթէ.
11 Իմաստու թն.
15 նմանող չկարէր (երկրորդ ր մանրատան
տողամիջում).
16 գոնեա հիւղեայն.
16 նմանող.
19 Ի մտաց.
20 ճշմարտու թն.
23 զհիւղն.
25 տկարու թնն.
252 3 որդոյն.
6 այլ որպէս (չիք քանզի).
7 չիք նմանապէս.
8 զնոյնն.
11 յաւտարին.
22 հիւղեա.
253 1 Ի հոգոյն.
4 յապշտակեցաւ.
6 զըր.
7 քարոզեմբ. Իսկ (= քարոզեմբ Իսկ).
12 մարդիկ է (տողամիջում փորձատան)
= մարդ Իսկ է.
14, 18 հոգոյն.

- Էջ ասղ
- 253 15 առապելո (= առասպելո).
19 ընդդեմ (ա-ը ջնջման նշանով).
24—25 Ի բարո.
- 254 1 լուսու.
2 Թէ.
3 առսքելո.
5 արկեալ.
6 ընդ վայր (տողամիջում մանրատառ ս).
12 այնաւանիկ (= այլ նա աւանիկ).
14 չիք ամենայն.
16 ամենայնի (Ի տողամիջում).
- 255 1 Էր բարի էր (առաջին էր-ը սրբած).
1 չարու թն.
5 սա (տողի վրայ գրուած).
7 բարո.
13 եւ հիւղեա եւ որդոցն.
17 քու մէ.
22 հիւղեայն.
- 256 17 հիւղն.
19 ուր (բ տողամիջում մանրատառ, քերուածի վերելը).
21, 22 մին.
25 պատուէր.
- 257 1 զբարո.
3 Խաւարինն եւ գշգմագոյն.
8 ստեղծւածն (ն սրբած).
17 բայց.
21 միայնո (= միայնոյ. տպագրում միայն որ)
- 258 2, 9, 23 հիւղն.
4 զայթափող թն.
8 արւեստ.
11 հիւղեա խորամանկութեանն.
15 զնոսա (ոս տողամիջում մանրատառ).
20 ոչ արկ.
26 չպարտէր (տպագրում չէր պարտ).
- 259 1 մարդիկ.
2 հիւղն.
10 ամբարշտագոյն.
13 զողիս (զ տողամիջում).

- Էջ ասղ
- 259 16 վնմանու թն.
22 ոգոց.
26 հերձուածողք.
260 2 եւ ոմն.
8 հարցւածովք.
9 բարբաջեն.
13 յերբեացոց.
17 անդի.
18 Թարգմանեւ.
23 Ի սկսբանէ.
261 11 յապշտակեցաւ.
17 եւ բանն (տպագրում զի բանն).
21 ցերբորդ (նրկորդ բ սրբուած).
23 ակնարկու թն.
24 Էրորդ.
262 1, 2 յապշտակեցաւ.
13 ցաւղ.
13 ամբք.
13 հողմք (նախապէս ամք, քերուած եւ տողամիջում մանրատառ գրուած հողմք).
17 որ.
19 սմին.
23 յերորդ աւդտ.
263 3 չիք սակայն էր.
3 ընդեր պետրոսի (= ընդեր պետրոսի).
4 որդոցն.
4 չիք եւ.
6 չիք միայն.
7—8 ընդերացն.
9 ոգի այ ինոսա (այսպէս նախնականում. բայց յետոյ այ քերուած եւ տողամիջում աւելացրած եւ).
11—2 այլոց ընդերացն.
14 կորնթացոց.
16 ոչ անգաւ.
20 եղա.
264 14 ոգոց.
15—16 զսաւսաւ ինն (= զսաւսաւ ինն կամ զսոսաւսաւ ինն).

Էջ	Պող	
264	17	ոգոցն.
	18	ասդ.
	25	փրկու թն.
265	2	բարո.
	10-11	եւ. աստ մարմին որպէս ասենն ոչ զգեցաւ (ասենն բառի երկրորդ ն տողամիջում).
	12	(եւ տողամիջում).
	17	կերպարանաւքն (վերջն ն տողամիջում).
	18	զմահ.
	20	պնդեալ.
	21	թէ (է տողամիջում).
266	7	զխաւելու թն.
	8	յապշակեաց.
	10	այլս.
	10	ընդրեաց.
	13	զաւրու թն.
	19	յովհաննու.
	25	է ինչ (է ջնջման նշանով).
267	2	զթագաւորու թն.
	13	եւ զմեռեալս.
	13	եւ զանդամալոյծս.
	23	ի տեն (= ի տեառնէն).
	23	բարո.
	24	այլ (լ փոքրատառ տողամիջում).
268	5	յիւրաբեւոցո.
	8	գրեալ է.
	10	զաւրէնն (երկրորդ ն տողամիջում մանրատառ).
	11	շարթս.
	14	յայլոց (առաջին յ փոքրատառ տողամիջում).
	18	խնանալ (երկրորդ ա-ը ջնջման նշանով).
	24	ընդերի.
269	6	չիք որ.
	6-7	թգրու թի.
	17	այնչափ.
	22	թէ ոչ.
	26	յապշտակու թր.
270	2	աւրինացն (երկրորդ ն տողամիջում).

Էջ	Պող	
270	8	այն.
	12	անւանի.
	13	չիք նա.
	16	չիք մի.
	24	ցփարիացին (իւ տողամիջում).
271	14	քակել.
	21	ազնուակագոյն.
	23-24	այնպէս զի եւ ընդանիք.
272	1, 3, 4	կարող.
	3	ազնուագոյն (առաջին ն տողամիջում).
	17	աւրին ացն (բաց մասը քերտած).
	19	թէ.
	22-3	ի մարգարէս.
273	12-13	որ կարող.
	18	զոգիան.
	19	անդի.
274	9	որդոյն.
	10	մինչ.
	12	ողորմու թն.
	15	դարին (նախապէս դարեւն).
	17	անյւհեաեւ.
275	2	ընդալցին.
	6	կենդանոյն.
	25	ոգոյ.
276	4-5, 25	երանու թն.
	5	վա (= վայ).
	8	ի տարապարտուց.
	13	իւր ում (մէջ տեղն այսպէս բաց թղթի վատուծան պատճառով).
	15-16	ասէ թէ (թէ տողամիջում).
	18-19	հակառակ, զի աբրաամ.
	22	աբրամու.
	26	ողորմու թն.
277	2	ողորմու թն.
	3	թշնամն.
	10	սիրեցես զընդեր.
	13-14	քու մէ եւ սիրեցես զնկեր.
	15	պատւիրանաց.
	21	զաւրէնն.

ԵԸ	տող	
277	24	բո.
	25	պատուիրեաց մովէս.
278	2	զկեանան:
	3	զպատուիրանս.
	5	պատուիրանս.
	7	թէ.
	13	ի գործ.
	21	ընդերակից.
	23	ոչ $\equiv$ ա (= ոչ սուտ).
279	6	այոյն այո.
	6	չիք թէ.
	7	չիք է.
	7, 9	անդի.
	8	զաոյն.
	13	ուսուցին.
		Սկսեալ էջ 279, տող 13 «Յեսու, այնչափ առ աստուածս ունի», մինչև էջ 281, տող 1—2 «քանզի քրիստոս զամենայն կերակուրս ուտէր անխախտ, որպէս յայտ է յաւետարանին: Իսկ թէ ասիցեն՝ թէ քրիստոս յեա յարութեանն եկեր զձուկն եւ ոչ զմիս. վասն այսորիկ եւ մեք զձուկն ուտեմք եւ ոչ զմիս, ասելի է թէ», չիք:
281	9	եւ ճարպ.
	15	ոչ ըսողը վնասուած.
	19	չիք զի.
282	2—3	որդոցն ինչի.
	19	որդո.
283	6	յանդիոք.
	9	մեռելոտո.
	14	զախորժականան մտաց (= զախորժականան մտաց).
	16	է տողամիջում.
	23	ի մարդոյն (ն յետոյ սրբած).
	24	անդի.
284	1	Հպարտութիւն.
	3	զամուսնութիւն.
	4	ի մտիթարութիւն.
	23	ըմբէլ.

ԵԸ	տող	
284	25	գայթաղդեցի.
285	2	զի եթէ (է տողամիջումը զժգոյն թանաքով).
	2—3	գայթաղդեցի (չ տողամիջում մանրատառ)
	6	ոչ վասն զի թէ.
	8	գինով.
	11	զըմբէլան.
	13	ի գինո.
	16	ըմբէլ.
	19	գայթաղդեցի.
	24—25	հաւատաս ասէ (աս տողի վրայ, սէ տողի տակ).
	25	թէ.
286	4	գայթաղդեր.
	4—5	չհաւատասն, տպագրում ոչ հաւատասն.
	9	ոչս.
	15	գայթաղդութիւն.
	21	ի հիւղեա.
	25	յուխտաւորութիւն.
287	15	եկեղեցո.
	17	զամուսնութիւն.
	21	ուխտաւոր.
	23	այլ (տողամիջումը փոքրատառ).
288	7—8	առաքեալ.
	8—9	ցկուսութիւնն, տողամիջում անան = զկուսանան.
	15—16	որ զամուսնութիւն եւ զմտակերութիւն.
	18	ի կուսութիւն.
	25	չիք զհայր.
289	2	ոչ հաւատացեն (= ոչ հաւատասցեն).
	5	մի մեկնեցէ ըստից յետոյ ձեռագրումը գտնուում է «Յեսու, այնչափ առ աստուածս ունի», մինչև «թէ ձուկն էր եւ ոչ գառն», տես տպագրում էջ 279, տող 13—էջ 280, տող 20. Իսկ գառն ըստին անմիջապէս հետեւում է ձեռագրումը՝ Երգ հաւատացեալք որ զճմարտութիւնն եւնս (տպագրում, էջ 289, տող 5). [ըստառ].
	279 15	զնորա (զ տողի ներքեւում ման-

	280	1	մարդո.
		3	անդի.
		8	չճաշակել.
		12	որ.
		16	ըմբեր.
289	9		այրենդիր (առաջին բ տողի ներքեւում).
289	12		չիք որք.
	13		ուխտաւորիմք (իտ քերծուած).
	19		բարոյն.
	21		ապաշխարու թն.
290	4		ի բարկութեան.
	5		մինչեւ (եւ տողամիջում).
	11		փաղչիցիս.
	15		երկրորդ եւ -ը պրկուած.
	16		փաղչել.
291	1		զարբաու թի.
	3		ապականու թն.
	7		ի հիւղեա.
	10		ի հիւղեայն.
	11		չիք արժանի.
	14		բարոյն.
	16		տեղով.
	19		զանապականու թն.
	20		մահկանացիս.
	24		ի միւսում (նախդիրը տողամիջում).
292	5		հանգերձ (հ, դ տողամիջում. սրբազրու- թեամբ).
	6		զբարին.
	7		ոգովք.
	9		ապականու թն զանապականու թն.
	14		զանապականու թն.
	15—16		կարէր ի վ կալ ի վերա (առաջին վ սրբած = կարէր կալ ի վերա).
	17		դարու թն.
	18, 20		եւ տողամիջում մանրատառ.
	23		երորդի.
293	2		ցունականէ (= տալազրում յունկանէ).
	2—3		մանեաւ.
	3		չիք եւ.

293	7		ի հիւղեայն.
	10		կենդանիքն.
	13		ոգոցն.
	20		կենդանոյն (կիսեղծ).
	21		անդ (կիսեղծ).
	25		ոչ որք.
	26		զարբաու թիւն.
294	1		թէ ոչ որք.
	2		ի հոգո.
	2		յարբաու թն.
	7		յարու թն.
	10		վանջու թիւն.
	14		հաճար (հ տողամիջում).
	14		սերմանացեր (առաջին բ տողամիջում).
	16		եւ (տողամիջում մանրատառ).
	17		անգաւ.
	18		մարմինն.
	18		արիւնն (երկրորդ ն տողամիջում ման- րատառ).
	19		զառաքելք.
	19		զարբաու թիւն.
	21		ապականու թն.
	24		ի հիւղեայն.
	26		յերկուս.
295	5		չէրարժանի (րա փակազիր).
	11		հոգով.
	14		կէսքն (ն տողամիջում մանրատառ).
	16		հոգո.
	18		եւ դարձեալ.
	18		եւս (ս փորքատառ տողամիջում).
	19		չիք ոչ.
	22		զանապականու թն.
	26		անապականացուք (առաջին ան-ը տողա- միջում).
295	26		ընդդմի մահ ի պարտու թն.
296	4		վարեալքն.
	9		զփառաւորու թն.
	10		ոգոց.
	12		պոնտացոց.
	18		պոնտացոց.

Էջ	տող	
	19	անդի.
	22	յեկեղեցո.
297	2	զբարո.
	5	զյարու թն.
	9	սյլոց ստեպ առնուլ.
	12	մկրտու թն.
	13	աղանդոցն (վրան անելացրած և = աղանդ- ւոցն ?).
	18	յեկեղեցոյ.
	22	հոգոյն.
	24	ընգենուլ.
	25	ընդրել.
298	5	կատարիչ աւրինացն.
	10	զերկոսին մի.
	11	ամէն. ամէն. Ո՛վ երամբ աղանեաց ընթեր- ցողք՝ սրբոյ տառիս յիշեալիք զկազմողս զգոր-

Դ.

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՔ ՅԻԹԵԱԼ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՆԾ

Վերոյիշեալ հազարաւոր ընթերցուած-
ները, ինչպէս ընթերցողը կրնայ պարզ ակնար-
կով մը նկատել, մեծագոյն մասամբ կը ներ-
կայացընեն ուղղագրական տարբերութիւններ,
որոնք աւելի գրչագրական նշանակութիւն ու-
նին, քան բնագրական: Քանի մը տեղ կը տես-
նենք որ ձեռագիրը սխալ կամ անյարմար ըն-
թերցուած մ'ունի, այնպէս որ հրատարակիչ-
ներու սրբագրութիւնը տեղի է: Տեղ տեղ կան
պակասաւոր մասեր, որոնք հրատարակիչներն
իրենց կողմէ լրացուցեր են. այս լրացումներն
ինչքան ալ որ ճարտար եւ յարմարաւոր ըլլան,
այնու ամենայնիւ կը մնան կեղծ. ինչպէս
էջ 280, տող 20 մինչեւ 281, տող 2 ներ-

մուծուած հատուածը: Բայց կան նաեւ շատ
տեղեր, ուր ձեռագիրը աւելի ընտիր ընթեր-
ցուած մը ունի, քան տպագիրը, եւ հրատարա-
կիչներու մտցուցած սրբագրութիւնը միմիայն
բնագրական խաթարում է եւ ոչ ուրիշ բան.
ապագայ հրատարակիչն գործը պիտի ըլլայ
զգուշութեամբ մաքրել Եղնիկը այս խաթա-
րումներէն եւ ըստ կարելոյն հաւատարիմ բնա-
գիր մ'ընծայել բանասիրութեան: Վերջին տե-
սակի ընթերցուածներուն մէջ կան այնպիսի-
ները, որոնք ուղղակի գիւտեր են, կուտան մեզ
ընտիր տեղեկութիւններ, եւ ըստ այնմ առան-
ձնապէս գնահատելի են: Այն տարբերու-
թեանց մասին կ'ուզենք խօսիլ այս գլխով:

1. Բովանդակ Եղնիկայ մէջ ապստամբ
բառը (հետը հաշուելով նաեւ իր ածանցեալ
ձեւերը) գործածուած է ընդ ամէնը եօթն ան-
գամ. եւ այս եօթն անգամուն ալ մեր ձեռա-
գիրն ունի ապստամբ — ընթերցուածը: Այս-
պէս, էջ 53, տող 9—10. եւ իբրեւ զապստ-
տամբ յետս կացեալ թիւրեցաւ յԱստուծոյ...
(տող 13) որ ապստամբ վիշապն կոչէ զնա՝
(տող 14) եթէ հրամանաւ սպան զապստամբ
վիշապն:... (տող 18) Արդ ապստամբ կոչէ
զսա գիր... (տող 20—21) ապա ոչ ապստ-
տամբ կոչէր զսա. զի որ ապստամբի որ, ...
(էջ 91, տող 25—26) վասն անհնազանդու-
թեանն եւ ապստամբութեանն: Այս բոլոր
ընթերցուածներուն դէմ տպագիրը կը գնէ
ապստամբ, բոլորովին անյիշատակ թողլով

ձեռագրին ապաստամբը՝ որ ամենաթանկագին մնացորդ մըն է հնագոյն հայերէնի եւ որ ի վեր կը հանէ մեզ համար նոր նոր խնդիրներ:

Նախ քննենք թէ այս երկու ձեւերէն (ապստամբ եւ ապաստամբ) որն է ճիշդը. այս մասին մեր անխարդախ առաջնորդն է բառին ստուգաբանութիւնը:

Ապաստամբ բառին ստուգաբանութեան համար թէեւ de Lagarde եւ Hübschmann բան մը չեն ըսեր, բայց շատ պարզ է որ բառը բաժնելու է ապա եւ ստամբ, առաջինը իրանեան *apa-* սովորական նախամասնիկն է, իսկ երկրորդը կը կցուի ստամբակ ձեւին հետ, թէեւ վերջին բառին մեկնութիւնն ալ չեն յիշեր ոչ Horn եւ ոչ Հիւբշման, բայց ասոր ալ ստուգաբանութիւնը յայտնի է. այն է պՏԼ. stamb, stambak որ կը գտնուի Արտավիրաֆի մէջ (տես Haug-ի եւ West-ի բառացանկը, էջ 158. պրս. *سیتانبا* sitanba). Թարգմանուած անգլ. *oppressive, tyrannical, unjust, injurious, violent* (հայ. անգութ, բռնակալ, անարդար, նեղիչ, կատաղել):

Ասկէ կը հետեւի որ հնագոյն ձեւն էր «ապաստամբ», եւ այսպէս ալ կը գործածուէր Ե. դարու հայերէն լեզուին մէջ, որուն թանկագին հետքերն են Եզնկայ ձեռագրին յիշեալ ձեւերը: Ժամանակ անցնելէ յետոյ, երբ հայերէնի մէջ մտաւ միջին ա-երու կորուսման օրէնքը, «ապաստամբ» եւս դարձաւ «ապստամբ», ժողովրդեան գործածական լեզուին մէջ. բայց

ձեռագիր արտագրողները իրենց խօսակցական լեզուին «ապստամբ», ձեւը մոռցուցին նաեւ հին բնագիրներու մէջ՝ կամ գիտամբ եւ կամ անգիտակցաբար, այսպէս հին հեղինակներու ձեռագիրները սրբագրուեցան եւ յետին միջինդարեան հայերէնի ձեւ մը համարուեցաւ հին հայերէն:

Ապաստամբ բառը միակ օրինակը չէ այս կարգի փոփոխութեան. կան եւ ուրիշ բառեր: Այսպէս Աստուած բառին սեռականն է Աստուծոյ, ուր ա կորսուած է. բայց երբ ի նկատի ունենանք յբ. աստուածոց, կամ բացասական անաստուածի սեռականները, կրնանք հետեւցնել թէ ասոր ալ նախնականն է *Աստուածոյ, եւ այսպէս պիտի լինէր Ե. դարու Հայոց լեզուին մէջ: — «Բագրատունի» նախարարութեան անունը անանցուած է Բագրատ բառէն. արդ Բագրատունի զուրկ է միջին ա-էն եւ հետեւաբար չի կրնար ըլլալ հին հայերէն, այլ յետնամուտ միջնագարեան ձեւ: Այս տեսակ օրինակներու թիւը օրըստօրէ պիտի շատնայ, քանի որ առաջ երթայ հայ բառերու ստուգաբանութեան գիտութիւնը:

Մեր ձեռագրին ապաստամբ բառը ցոյց կուտայ վերջապէս թէ մեր հայերէն ձեռագիրները կը պարունակեն միջինդարեան հայերէն բազմաթիւ ձեւեր եւ թէ Ե. դարու հայերէնի իսկական վիճակն ունենալու համար հարկաւոր են անպատճառ ժամանակակից ձեռագիրներ:¹

¹ Վերոյիշեալ գիտողութիւնները քաղուած եւ ընդարձակուած են Մէլէ հայագետին մէկ անձնական նա.

2. Եղնիկ էջ 92, տող 6—8 կը կարգանք ձեռագրին մէջ. «Քանզի յորժամ մեք ասեմք՝ թէ սիբ շնչէ, ստորնեայք ասեն՝ այս շնչէ:» Որովհետեւ բոլորգիր գրութեան մէջ ստ եւ աս շատ նման են (երկուքն ալ բաղկացած հինգ ուղղահայեաց գծիկներէ), հրատարակիչները այս նմանութենէն շփոթուելով՝ կարգացեր են «ստորնեայք», եւ այսպէս ալ մոցուցեր են տպագրին մէջ: Այնուհետեւ բառը թարգմանուեր է «ասորիներ», եւ կարծուեր է միշտ թէ այս «սատանայ» բառը ասորերէն է. բայց ոչ մէկը նկատեր է ասորնեայք ձեւին տարօրինակութիւնը, փոխանակ ըսելու ասորեայք. կեղծ ասորնեայք բառը պիտի գար ասորին (եւ ոչ ասորի) ձեւէ մը, ինչ որ գոյութիւն չունի. երկրորդ որ ասորերէն այդ տեսակ բառ մը միայն երեւակայութեան մէջ կը գտնուի:

Ձեռագրին ստորնեայք բառը ոչ միայն կը ջնջէ յիշեալ տարօրինակութիւնները, այլ եւ կուտայ մեզ հնագոյն, միակ եւ ամենավաւերական տեղեկութիւնը Ե. դարու Հայոց բարբառներուն վրայ: Եղնկայ սոյն խօսքէն կ'երեւայ թէ Հայաստանը ունէր այն ժամանակ երկու գլխաւոր բարբառ, մէկը՝ Վերին քարքառ, միւսը Ստորին քարքառ. ուրիշ խօսքով հիւսիսային Հայոց եւ հարաւային Հայոց բարբառներ: Եղնիկ՝ Իբրեւ Կողբացի՝ կը խօսէր առաջինը, եւ ասոր

մակէն, որուն հաղորդած էի ժամանակին ձեռագրին սոյն գեղեցիկ ընթերցուածը:

համար է որ իրենները բաժնելով միւսներէն՝ կ'ըսէ. «Քանզի յորժամ մեք ասեմք՝ թէ սիբ շնչէ, ստորնեայք ասեն՝ այս շնչէ»: Ո՛րքան ցանկալի էր որ Եղնիկ այս տարբերութեանց վրայ քիչ մը աւելի ծանրանար...: Նկատենք սակայն անցողակի կերպով թէ Եղնկայ այս բաժանումը կը համապատասխանէ ճիշտ մեր այժմեան վիճակին. ինչ որ հոն՝ Վերին կ'ըսուի, մեր այժմեան արեւելեան կամ Ռուսահայոց բարբառն է, իսկ ինչ որ Ստորին կ'ըսուի՝ այժմեան արեւմտեան կամ Տաճկահայոց բարբառն է: Այս բոլոր անուանակոչութիւններն ալ շատոնց եւ շատերու կողմէ անյարմար են դատուած. ուստի Եղնկայ տուած սոյն անունները աւելի յարմար լինէին թերեւս այսուհետեւ ալ գործածելու, եթէ միայն Ստորին բառին բարոյական իմաստը խրտչելի չըլլայ:

Ստորնեայք կամ ստորեայք ձեւն ըստ Հայկազեան բառարանի գործածուած է նաեւ ուրիշ տեղ, բայց ոչ նոյն իմաստով, այլ իբր 1. երկրային. 2. գարշել չամաչել ի ստորնեայցս յանցից ձանապարհացս առ այնպիսի սեղան զմեզ կոչել. Ոսկ. ՅՏ. ա. 9: — 2. ենթալուսնեայ. Անհաւասար համարձակութեամբ ի ստորէիցս ստեղծագործեալք, Նար. առաք.:

3. Եղնիկ էջ 93, Եւ յորժամ երեւել սրբոց իւրոց կամէր... մինչեւ 95 երեսին վերջը կը հաստատէ թէ Աստուած երբ կամենար մարդոց երեւիլ այլեւայլ յայտնութեանց համար, կ'առնէր մարդկային կերպարանք. նա կը թուէ

Ս. Գրքէն բազմաթիւ պարագաներ՝ ուր այս տեսակ յայտնութեանց համար Աստուած մարդկային կերպարանքով երեւցած է. ինչպէս Ադամին, Աբրահամին, Ղովտին, Մովսէսին, Յեսուայ եւն: Բոլոր յիշուած օրինակներուն մէջ բայերը՝ իբրեւ անցեալ ժամանակի դէպք՝ անկատար են դրուած. այսպէս օրինակ, Որպէս իջեալ ի գրախտն առ Ադամ՝ ոտնաձայն իբրեւ զմարդ առնէր... արժանի առնէր ճաշ ի վրանի նորա ուտելոյ:... առ գեղեցիկ ասպնջականն առ Ղովտ արձակէր:... տայր ընդ նախընծայացելոյ առն Աստուծոյ ընդ Մովսիսի խօսել:... զօրագլխին իւրում Յեսովայ ի դաշտին ցուցանէր եւն եւն (ընդ ամէնը 12 անգամ): Միայն էջ 95, տող 15—18 հատուածն է որ ներկայով է դրուած, ինչ որ ամբողջ երկու էջերու նախադասութեանց համագրութիւնը բոլորովին կը խանգարէ. «եւ քերովբէս ազգի ազգի դազանօք յօգեալ, եւ ձեռն ձգեալ իբրեւ չմարդոյ քրօքէի ի միջոյ քրօքէից ցուցանէ»: Պարզ է որ «ցուցանէ» բառը պէտք է հոս փոխել եւ ուղղել անկատար ցուցանէր: — Արդ ձեռագիրն ալ ունի ճիշտ ցուցանէր. եւ հրատարակիչներու մտցուցած սոյն փոփոխութիւնը անձա՛հ սխալագրութիւն մըն է միայն:

4. Եզնիկ էջ 96, տող 4—6 ունի «ի մարմնաւորացն են որ թանձրամարմինք են, եւ են որ անօր մարմինք»: Թանձրամարմինք բառին դէմ իբրեւ հակադիր դրուած ձեւը պէտք էր ըլլար անօրամարմինք. եւ իրօք ալ ձե-

ռագիրն ունի «անաւորամարմինք», նոյն իսկ Հայկ. Բառ. «անօրամարմին» բառին տակ մէջ կը բերէ Եզնիկայ յիշեալ հատուածը՝ մեր ձեռագրին ձեւով: Այնպէս որ տպագրին սոյն «անօր մարմինք» ընթերցուածը եթէ տպագրական սխալ մը չէ, շատ անտեղի սրբագրութիւն է:

5. Էջ 120, տող 17—22 տպագրին ունի. Արդ եթէ քաղցր գիտեն զՋրուանն, ոչ պարտին զդառն պտուղն զԱրհմն ի նմանէ համարել. եւ եթէ դառն հաշուին, չէ պատճառ զքաղցր պտուղն զՈրմիզդ ի նմանէ դնել»: «Պատճառ» բառին դէմ ձեռագիրն ունի պատշամ. եւ այս աւելի յարմարաւոր է, քանի որ տեսակ մը հոմանիշ կը կազմէ վերի «պարտին» ձեւին: Տպագրին այս ընթերցուածը Զմիւռնիոյ տպագրին մէջ նկատուած, բայց Վենետիկի տպագրութեան մէջ ուղղել մտցուած վրիպակ մըն է, զոր կարծեմ չիւնքեարպէյէտեան յիշած է իւր Ստուգաբանական Բառարանին մէջ:

6. Էջ 127, տող 6—9. Եւ ապա զինն հազար ամն զեղջ եւ ապաշաւ լինիցի առ ի դար հայելոյ իւր յուղիղ յարարածան: Տպագրին դէմ ձեռագիրն ունի «առ ի գար». նմանապէս Հայկ. Բառ. զար բառին տակ կը դնէ «առ ի գար հայել» ոճը, վկայութեան կոչելով Եզնիկայ յիշեալ օրինակը. իսկ առ ի դար հայել ձեւը չունի: Բառին նշանակութիւնն է «ծուռ» խոշոր նայիլ. Վենետիկի հրատարակիչները ժող նայիլ. Վենետիկի հրատարակիչները կրնան բառը մեկնած ըլլալ իբր դար ի վեր, դար կրնան բառը մեկնած ըլլալ իբր դար ի վեր, դար ի վայր ձեւերուն արմատը. բայց կրնանք նաեւ

մեկնել իբր արմատ՝ ցաւագար, աղեգար, աչագար, լեզուագար, խելագար եւն ձեւերուն, որով եւ ձեռագիրը պահել անփոփոխ:

7. Բովանդակ Եզնկայ մէջ 5 անգամ գործածուած է փառատրութիւն ձեւը, զոր իբր ոչ-մեսրոպեան բառ մերժելով Հ. Գաբրիէլ Վ. Մէնէվիչեան իւր Արդի լեզուագիտութեան մէջ (տպ. Վիեննա 1903, էջ 125—6), ուղղած է փառատրութիւն. ըստ նոյն հեղինակին սխալը յառաջացած է անկէ որ բոլորգիր գրութեան մէջ և՛ շատ նման լինելով տ-ին, կարելի էր դիւրութեամբ շփոթել երկուքը, մանաւանդ երբ և եւ ռ իրարու շատ կից գրուելով՝ մէջտեղի բացուածքը աննկատելի մնար: Ահաւասիկ բառացի ինչ որ կ'ըսուի նոյն տեղը:

«Փութանք ըսելու թէ հայ բնագիրներու քննական հրատարակութիւններ կը պակսին առ այժմ, որով անհնարին է ձեռագրաց աղաւաղութենէն յառաջ եկած կամ սպրդած սխալագիրներու վրայ վստահել. եւ այս պատճառաւ նոյն իսկ ամէնէն ընտիր գրուածոց մէջ ալ այնպիսի կէտեր մտած են, որ բնաւ հոն տեղի չունին, եւ շատ անգամ յետին դարերու տգէտ ընդօրինակողներու — քաջագործութիւններ են. առ այժմ օրինակ մը միայն տրել, -տրութիւն ձեւը խորթ է մեսրոպեան հայերէնի. եւ սակայն գոյականը կը գտնենք նոյն իսկ Եզնկայ մատենին մէջ 5—6 անգամ, 3 անգամ 195 էջին վրայ, եւ 2 անգամ 196 էջին վրայ: «Զամենայն արարածս ի փառա-

տրութիւն արարչին կոչէ,» «կոչէր զնոսա Հոգին ի փառատրութիւն,» «ի նոյն փառատրութիւն նորին Հոգւոյ կոչեցեալ,» «ի նորին եւ ի փառատրութիւն յերաւի կոչին,» «...որ ինչ ի փառատրութիւն արարչին կոչի,» եւն: Արդ քանի որ խորթ է այս բառն ոսկեգարու հայերէնին, հարկաւ մեկնութիւն մը պիտի ունենայ, եւ մեկնութիւնը շատ դիւրին է. ձեռագիրներու աղաւաղմամբ, կամ ընդօրինակողներու անուշագրութեամբ՝ ւրն՝ եղած է տ, ուրեմն փառաւորութիւն ընդօրինակուած է փառատրութիւն. փոխենք այս գիրն եւ ահա կ'ունենանք ոսկեգարու գեղեցիկ բառ մը՝ «ի փառաւորութիւն կոչել զոք,» Այսպէս սրբագրելու է սոյն այս բառը քանի մ'ուրիշ ոսկեգարու գրուածոց մէջ ալ, օր. Կոչ. ընծայութեան, էջ՝ 88, Ագաթանգեղոս էջ 109 (տպ. 1835), Ոսկեբ. ի Յովհաննէս՝ էջ 127 (տպ. Կ. Պ.): Այս սխալը կ'ընդհանրանայ յետագարեան եւ վերջին դարերու (չարականներու) մէջ. հմտ. Եղիշէ էջ՝ 368 — «զփառատրութիւն կատարեն,» եւ էջ՝ 137 — «զփառատրութիւն մատուցանել,» այս վերջինս «փառատրութիւն մատուցանել,» պահուած է Ոսկ. Մտթ. էջ՝ 65. (հմտ. էջ 515, 583, 596, 600, 615. Բարսիլ Վեցօր. 25, 86, 104. Ոսկ. Պաւղոս 296 եւն): Իսկ բայը փառատրել, չկայ ոսկեգարու գրուածոց մէջ, առաջին անգամ կը հանդիպինք Եղիշէի մէջ, էջ՝ 367, «փառատրել՝ զուրբ (!)

Երրորդութիւնն, որ յայտնի է թէ պիտի ըլլայ հոս ալ փառաւորել, քանի որ հայցական խնդիր կը տրուի. (հմտ. նոյնպէս Անդ էջ 199). միայն տեղ մը կայ այս բայը, Եւագր. էջ 2 (ձեռագիր), բայց այս ձեռագրին առաջին 2—3 էջերը բուն գրուածքին մարմնոյն չեն վերաբերիր:

Սոյն սրամիտ նկատողութիւնը կ'արդարանայ մեր ձեռագրով ալ. ձեռագրին մէջ առաջին երկու օրինակներուն մէջ (տող 6 եւ 16) բառն յայտնապէս գրուած է փառաւորութիւն. եւ այնչափ պարզ որ անկարելի է շփոթել. այնպէս որ փառաւորութիւն զնելը գոնէ այս երկու օրինակներուն մէջ հրատարակիչներուն դիտաւորեալ գործն է եւ ոչ անուշադրութեան արդիւնք: 195 նրեսի երրորդ օրինակին մէջ (տող 22) գրութիւնն այնպէս է որ կրնայ նաեւ տ կարդացուիլ, բայց լո կարգաւ անհնար չէ. եւ ո՛վ որ գիտնայ այս երկու ձեւերուն ընտրութիւնը, անշուշտ պիտի կարգայ վերջին ձեւով: Գալով 196 նրեսի երկու օրինակներուն (տող 1 եւ 11), հոս է որ բառն յայտնապէս գրուած է փառաւորութիւն, եւ յանցանքը կ'իյնայ գրչագրին վրայ:

Աւելցնենք թէ նաեւ այլուր Եզնիկ ունի այս բառը գործածած, ինչպէս էջ 208, տող 19 եւ էջ 296, տող 10. այս երկու անգամուն ալ ձեռագիրը պարզ ունի փառաւորութիւն, ինչպէս է եւ սպագիրը:

8. էջ 197, տող 12—18. Եւ առ օրինակ ի մարմնոյ. որոյ ի վերայ մորթ եւ միս է,

եւ ի միջե երակք եւ խողովակք արեան, եւ ի ներքոյ դարձեալ նոյնպէս մորթ եւ միս. եւ է մարմին եւ վերոյ քան զերակս արեանն եւ ի ներքոյ քան զերակսն: — Հոս սպագրական սխալ կը թուի վերոյ, որ պէտք է ուղղել՝ ինչպէս ձեռագիրն ունի՝ ի վերոյ, իբրեւ հակադիր քիչ մը վարը յիշուած «ի ներքոյ» ձեւին:

9. էջ 211, տող 10—13. Ձի մարմինն եւ նոցա ի չորից հիւթոցն կայ, եւ ոգին ոչ ի չորիցն հիւթոց յօդելոց, այլ ի պարզական եւ ի սուզական բնութենէ: Տպագրին մէջ ունինք սուզական, որ ըստ Հայկ. Բառ. կը նշանակէ 1. անդնդային. — Իշխանութիւն չարին սուզական. Ձոր խանդացեալ չարին սուզական Գնձ.: 2. հարաւային բեւեռի. — Կէտքն են այսոքիկ. կէտ երկնամիջակ, կէտ ժամադիտակ, կէտ եթերական, կէտ սուզական (Տմար): Ի սուզականն եւ ի ժամադիտակն միշտ հօրովել (արեգական), Ասող. վերջաբ.: Ի հարաւայինն խոնարհի ի սուզականն: Ընդ ձմեռնային շաւղօք յաներեւակն եւ ի սուզականն կոյս. Խոր. աշխ.: Բայց այս երկու իմաստներն եւս անյարմար են տեղին: Մեր ձեռագիրն ունի սուղական, որ ուրիշ տեղ գործածուած չ'իյնելով՝ բացատրութիւնը պարզ չէ. բայց կրնայ տեսակ մը հոմանիշ կազմել պարզական բառին, կազմուած սուղ արմատէն. երկուքն ալ տեսակ մը բնալուծական կամ աւելի ճիշդ բնազանցական բացատրութիւններ են աննիւթական հոգւոյն էացուցիչ տարրը որակելու համար: Հետաքրքիր

է նկատել որ Հայկ. Բառարանն ալ ունի նոյն սուղակաւն բառը, որուն դիմաց իբր վկայութիւն բերած է միայն Եզնկայ յիշեալ հասուածը. սակէ կրնանք հետեւցնել ինչ որ վերը ըսինք, այն որ եթէ յիշեալ ընթերցուածը տպագրական սխալ մը չէ, յետին հրատարակչաց անձահ եւ քմահաճ մէկ սրբագրութիւնն է:

10. Էջ 226, տող 18—23. Որոյ Հայ-Տոյութիւնն ի բունն իսկ գնայ, ըստ նորա ամպարշտութեանն, որպէս թէ զկէսն յիւր յինքեան ունիցի, եւ զկէսն իւր ի սողուննն եւ ի ճճիս տանջեցէ: Զկէսն իւր, ինչպէս երկրորդ անգամ կրկնուած ձեւէն կ'երեւայ, պէտք է ուղղել զկէսն իւր. ձեռագիրն ունի հոս «իւր յընթեան». ուստի պէտք է կարծել թէ յիւր տպագրական սխալմունք մըն է, պատճառուած յաջորդ բառին յ նախդիրէն:

11. Էջ 245, տող 5—10 կը կարդանք տպագրին մէջ. «Արամ, ես եմ Աստուած եւ չեք այլ որ եւ բայց յինէն այլ Աստուած քեզ մի լնցի. ապա թէ ունիցիս զոր այլ աստուածս բայց յինէն, գիտասջիր զի մահու մեռանիցիս»: Թէ ինչքան անյարմար ինկած է հոս «զք այլ աստուածս», պէտք չկայ մեկնելու. բայց ամէն բան կը պարզուի, եթէ խօսքը ուղղենք ըստ ձեռագրին գնելով առ փոխանակ այլ, «եթէ ունիցիս զք առ աստուածս»: Սոյն ուղղութիւնը նմանապէս պատահական տպագրական սխալ մը կը թուի:

Ե.

ՉԵՌԵԳՐԱԿԱՆ ՍՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՉՆԿԱՆ ՄԷՋ

Թէեւ Եզնկայ ձեռագիրը գրուած է վերին աստիճանի զգուշաւոր ձեռքով եւ յատուկ խնամքով, բայց, ինչպէս նախորդ ձեռագրական համեմատութիւնները ցոյց տուին, հոս ալ կան այնպիսի պատահական սխալներ, որոնցմէ ոչ մէկ մարդկային ձեռք կրնայ բոլորովին զերծ մնալ: Այս սխալները առհասարակ ուղղագրական են. բայց Եզնկայ բնագրին մէջ մտած են նաեւ այնպիսի սխալներ, որոնք անկարելի է որ Եզնկայ պէս փառաւոր գրչի մը տակ մուտ գործէին: Ասոնք ոչ այլ ինչ են եթէ ոչ ութը հարիւր տարիներու ընթացքին մէջ (Ե—ԺԳ Գար) յաջորդական բազմութիւ արտագրութեանց ժամանակ նախորդ պարզ ուղղագրական սխալէ մը հետզհետէ ձեւափոխուելով յառաջ եկած սխալներ: Բանասիրութեան պարտքն է որքան կարելի է երեւան հանել այդ սխալները, եւ իրենց նախկին ձեւին վերածելով զանոնք, բնագիրներու հին վիճակը վերականգնել: Այս նպատակով է որ կ'ուզեմ յաջորդ տողերով շեշտել հետեւեալ անհարթութիւնները, անոնց քով տալով նաեւ իմ յարմարագոյն կարծած սրբագրութիւններս:

Հոս պարտք կը համարիմ վերստին կրկնել թէ ի ձեռին չունենալով Նորայրի քննասէրը, առիթ չեմ ունեցած ստուգելու թէ արդեօք յիշեալ սրբագրութիւնները նկատուած են նաեւ

նոյն աշխատութեան մէջ: Այս թերին լրացը-
նել կը թողում յարգելի ընթերցողներու:

Էջ 17, տող 18. որ զչորս կագեցողսն
ընդ միմեանս ի հաշտութեան եւ ի հաւանու-
թեան պահեալ նուանէր: Եզնկայ այս հա-
տուածին մէջ՝ ուր աշխարհը կը նմանցուի քա-
ռածի կառքի մը, սկիզբէն մինչեւ վերջ ամէն
բան դրուած է ներկայ. ինչ. զաշխարհս տեսա-
նեմք, լծին, օձտեն, ընթանան, վարդին եւն:
Ուշադիր ընթերցողը յանկարծ պիտի կանգ
առնէ նուանէր անկատարին առջեւ, որ տեղին
բոլորովին անյարմար է եւ ուղղելի «նուանէ»:

Էջ 17, տող 21. Ամենայն կառք ի հա-
մազգեաց երիվարաց լծին, բայց միայն այսց
կառաց՝ որ ի չհամազգեաց լծեալ են: Բայց
կամ բաց «բաց ի» նշանակութեամբ ոչ թէ
սեռ.-տր., այլ բացառական կը պահանջե-
ուստի վերի հատուածին մէջ ստորագծեալ
բառերը ուղղել պէտք է «յայսց կառաց»:

Էջ 32, տող 15—21. Ձի եթէ պարզ
բնութիւն էր հիւզն, եւ մենակերպ, եւ աշխարհս
ի յօղուածոց եւ ի պէսպէս բնութեանց եւ ի
խառնուածոց հաստատեալ է, անհնարին է
ասել՝ եթէ հիւզեայն լեալ իցէ: — Հոս եր-
կու սխալ կայ: Եզնիկ կը փաստաբանէ որ եթէ
հիւլէն պարզ մարմին է, աշխարհս որ բաղա-
դրեալ մարմին է, չի կրնար հիւլէէն առաջ եկած
ըլլալ: Առաջին սխալն այն է որ «յօղուածոց»
ածականը շփոթուած է «յօղուած» գոյականին
հետ եւ փոխանակ դնելու «ի յօղուածոց»:

գրուած է «ի յօղուածոց». Եզնկայ քիմիական
բառերն են «պարզ բնութիւն», եւ «յօղու-
ծոց կամ յօղուածով բնութիւն», որ կը հա-
մապատասխանեն մեր այժմեան պարզ եւ բա-
ղադրեալ մարմին ասութիւններուն. ինչպէս կը
տեսնուի նոյն էջ քիչ մը վարը քանի մը ան-
գամ գործածուած. «չէ մարթ յօղուածոյիցն
ի միոջէ պարզ բնութենէ ունել զհաստատու-
թիւնն, քանզի յօղուածոյքն ի պարզական
բնութեանցն յօղի... զի եթէ յօղուածով
էր հիւզն, եւ յօղուածոյքն ի պարզականացն
ունին զանձնաւորութիւն եւն», Եզնիկ ըսել
չ'ուզեր թէ աշխարհս «յօղուածներէ» բաղկա-
ցած է, այլ թէ նա բաղադրեալ մարմին է: —
Երկրորդ սխալն այն է որ հիւզեայն տրական
ձեւը միտք չունի եւ պէտք է ուղղել բաց-
առական «ի հիւզեայն». ինչպէս որ քիչ
մը վարն ալ ունինք նոյնպէս բացառականով՝
«վասն զի չէ մարթ յօղուածոյիցն ի միոջէ
պարզ բնութենէ ունել զհաստատութիւնն,
քանզի յօղուածքն ի պարզական բնութեանցն
յօղին»:

Էջ 39, տող 8—11. Եւ այսպէս կազ-
մածոյ իրաց ինչ եւս՝ միտք գործողին գործեն
զչարն, որպէս եւ երկաթ մերթ ի բարիս պաշ-
տի, եւ մերթ ի չար: Նախորդ էջերուն մէջ
Եզնիկ կը հաստատէր թէ ամէն բանէ կարելի է
թէ չար առաջ բերել եւ թէ բարի. հոս ալ
կ'ուզէ ցուցնել թէ գործաւորին միտքը կրնայ
նոյնպէս գործիք շինելու յատուկ նիւթերէն

Թէ չար եւ Թէ բարի բան շինել. այս միտքը տալու համար՝ պարզ է որ վերի բառը ուղղելու է «ի կազմածոյ իրաց» . իսկ այնպէս ինչպէս կայ իմաստ չունի:

Էջ 41, տող 11—15. Զի եթէ իբրեւ զմի ինչ յայլոցն բնութեանց լեալ էր՝ զոր ի հարկէն ծառայեն Աստուծոյ, ապա եւ վարձս ընդ կամակարութեանն առնելոյ չէր արժանի: Խօսքին իմաստը կը պահանջէ զոր ուղղել «որ», իբրեւ յարաբերական գերանուն ենթակայ ծառայեն բային, որ իբրեւ չէզոք բայ չէր կրնար արդէն սեռի խնդիր ունենալ:

Էջ 58, տող 3—8. իսկ եթէ որ յոչինչ զԱստուծոյ զպատուիրանսն համարիցի, յորժամ մրցել ընդ բանսարկուին մարտնչիցի՝ վաղ-վաղակի կործանի, քանզի չունի զնշանակս յաղթութեանն: Այս հատուածին դէմ Եզնկայ ձեռագիրն ունի «մարտ չեցի» ընթերցուածը (այսպէս բաց բաց, փոխանակ մարտնչիցի), որմէ կ'երեւայ թէ «մարտնչիցի» ձեւը հրատարակիչներու ենթադրութեամբ է ձեւացած. բայց այս ենթադրութիւնը՝ որչափ ալ որ արդարանայ ձեռագրին երկու բառերուն մէջտեղը գանուած միջոցովը, այնու ամենայնիւ սխալ է, որովհետեւ երկրորդ նախադասութեան իմաստը կը դառնայ անկապ: Կանոնաւոր նախադասութեան վերածելու համար պէտք էր կամ «մարտ չեցի» բառը վերածել «մատչիցի», եւ կամ եթէ այդ ձեւը ընդունեցինք «մարտնչիցի», «մրցել» բառն ալ դարձնել «մրցեալ» . վեր-

ջինս կարող էր եւ տառին վրայ պատիւ մը ունենալ եւ յետոյ այդ պատիւը յապաւուրել, ինչ որ շատ սովորական երեւոյթ է ձեռագրաց մէջ: Բայց յայտնի է որ սխալ մը մէկ տառափոխութեամբ ուղղելն աւելի հաւանական եւ ընդունելի է, քան երկու տառափոխութեամբ. ուստի վերոյիշեալ ձեւին մէջ ալ ուղղելի բառն է «մատչիցի»:

Էջ 66, տող 8—9. եւ զմիսն եթէ սիրտ ուրուք առնոյր եւ ուտէր՝ ոչ վնասէր. նոյն էջ՝ տող 22—26 եւ էջ 67, տող 1—4. զմանրագորն եթէ որ լոկ ուտիցէ՝ սատակիչ է, եւ խառնեալ ընդ այլ արմատս՝ քնածու լինի քնահատաց: Եւ զհազար՝ եթէ ի տօթ ժամանակի ուտիցէ որ, քանզի զովացուցիչ է, զտապս ի փորոյն փարատէ. եւ եթէ ի հով ժամանակի ուտիցէ որ, վնասէ: Նոյնպէս էջ 88, տող 4—9. նա եւ զպաշտօնեայսն իսկ իւրեանց՝ եթէ ոչ Աստուծոյ սաստ պահէր, ազգի ազգի խեղութեամբ խեղէին եւ անհնարուն մէջ ըստ բնական եւ տրամաբանական բացատրութեան՝ պէտք էր որ զմիսն, զմանրագորն, զհազար, զպաշտօնեայսն ուղղական դրուէին իբրեւ ենթակայ «ոչ վնասէր — սատակիչ է, քնածու լինի — փարատէ, վնասէ — խեղէին, սպանանէին», բայերուն: Քիչ մը անփոյթ գրողներ կրնային այդ բառերը իբրեւ սեռի խնդիր մտածելով «առնոյր, ուտէր — ուտիցէ, խառնեալ — ուտիցէ — պահէր, բայե-

րուն, դնել հայցական. եւ այս շատ սովորական է մեր մանաւանդ յետին գրողներուն մէջ: Եղնիկ այլուր այս տեսակ բան չունի. ուստի կրնայինք այս տեղն ալ ձեռագրական սխալ համարել, բայց այս սրբագրութիւնը մեր ձեռքով ընել չյանդգնելով, կը թողունք ընթերցողին դատողութեան:

Էջ 68, տող 23—26. Եւ առաջնոյ չփնասակարութեան գաղանացն մարդոյ՝ այժմու համբոյրս եւ ընտելութիւնս վկայեն: Եթէ «համբոյրս եւ ընտելութիւնս» ձեւերը համարէինք յոքնակի անորոշ հայցական, կ'ունենայինք ամենակոշտ սխալ մը՝ փոխանակ համբոյրք եւ ընտելութիւնք ըսելու. բայց պարզ է որ այսպիսի սխալմունք մը կասկածելու տեղի չկայ. ասոնց մէջ ս վերջաւորութիւնը համարելու է առաջին դէմքի դիմորոշ յօդ, իսկ վկայեն բայը դրուած է յոքնակի՝ բաղադրեալ ենթակային պատճառաւ:

Էջ 84, տող 2—5. Եւ ոչ եթէ ի դատապարտութիւն ինչ ոգոց լինի մարդոյն տանջանքն դիւաց, այլ առաւել եւս յարգահատութիւն: Տանջանքն ենթակային դէմ լինին յոքնակի բայն աւելի կանոնաւոր է:

Էջ 88, տող 4 - 8 տես վերը, էջ 66 դիտողութեան մէջ:

Էջ 121, տող 22—24 զի ոչ յԱստուծոյ կարգեցան, այլ ի մարդկանէ հնարողութենէ: Տարօրինակ է յատկացուցչին համաձայնութիւնը իւր յատկացեալին հետ. շփո-

թութեան պատճառ եղած է անշուշտ ի նախդիրը, որ յաջորդ բառը բացառականի է վերածած անհմուտ գրիչներու տակ: Անհաւանական է ենթադրել որ բառն ըլլար փոխանակ «ի մարդկանէ հնարողութենէ» (նախադաս համաձայնեալ ածական): Ուղղելի է «ի մարդկան»:

Էջ 124, տող 9—12. Գարձեալ որ զայն գիտաց՝ եթէ երկու որդիք են յորովայնի անդ, զայն ընդէր ոչ ծփնեաւ թէ մինն ըարի եւ միւսն չար: Ուղղելի «մինն ըարի է եւ միւսն չար». է ձայնաւորը մոռցուած է շփոթութելով յաջորդ եւ-ին առաջին տառէն:

Էջ 124, տող 22—24. ոչ եղծ զչարն, այլ եւ թագաւորութիւնն եւս ետ նմա ինն հազար ամի: Չեռագիրն հոս ունի «թագաւորութն», եթէ այս բառը կարդանք թագաւորութիւնն, ինչպէս տպագիրն ունի, կը ծագի լեզուական անյարմարութիւն եւ պէտք կ'ըլլայ դարձնել զթագաւորութիւնն, ինչպէս է յաջորդ երեսը, էջ 125, տող 22—25. «դարձեալ զի զթագաւորութիւնն որդւոյն ետ. միում զինն հազարամեան, եւ միւսումն զանսպառական...», բայց երբ կարելի է նաեւ բառը կարդալ «թագաւորութիւն», որով սխալանքէ զգուշանալ, ինչո՞ւ այսպէս չդնել:

Էջ 132, տող 20—25. զորոց զբարւոյն կողմն յՈրմըզէ դնեն, զարջառաց եւ զոչխարէ եւ զայլոց պիտանացուաց. եւ զչարին կողմն յԱրհմնայն, զգայլոց եւ զգաղանաց եւ զձձեաց փնասակարաց: Իմաստը բաւական ցոյց կու տայ

Թէ գոչխարէ պէտք է ուղղել «գոչխարաց», համաձայն իւր վեց ընկերակիցներուն. հաստածը կը Թարգմանուի. «բարիններուն կողմը Որմիզդէն կը համարին, ինչ. արջառներու, ոչխարներու եւ ուրիշ պիտանի անասուններու. իսկ չարերուն կողմը Արհմէն, ինչ. գորտերու, գազաններու եւ վնասակար ճճիներու:»

Էջ 135, տող 2. Թշնամութիւնն ուղղել «Թշնամութիւն», ձեռագիրն ունի Թշնամութիւն. որ կրնայ երկու ձեւով ալ կարգադրուիլ:

Էջ 149, տող 1—3. եւ այլն եւս ինչ մի ի ջուրս է, եւ զմեր պէտս ոչ հարկանիցէ, բայց միայն զի զկծեցուցանիցէ: Ասոնցմէ նախորդ տողերով Եզնիկ կը ցուցնէ Թէ լուն եւ մուկը Թէեւ չնչին բաներ են, բայց մենք չենք կրնար ջնջել աշխարհէն. — հիմայ կը շարունակէ. — նաեւ ջուրին մէջ ալ ուրիշ բան մը կայ (տեսակ մը փոքրիկ անասուն), որ մեզ պէտքի չէ, այլ միայն կը կծէ եւն: Այս բացատրութեան համեմատ այլն պէտք է դարձնել «այլ»: (Իսկ այլն եւս կը նշանակէ «միւսները, մնացեալը», որ բնաւ չէ յարմար):

Էջ 154, տող 6—14. վասն որդեծնութեան եւ մարդկան յաշխարհի սերելոյ, ներեաց նմա ինն հարիւր եւ երեսուն ամ... եւ վասն արտասուացն Եզնիկայի սրբայի՝ յաւելլաւ նմա 15 ամ: Եւ վասն ապաշխարութեան նինուէացուցն՝ ոչ կորոյս զքաղաքն...: Հոս ու-

նինք երեք համադիր նախադասութիւններ, բայց ասոնցմէ երկրորդը ժամագրութիւնը կը խախտէ, զոր վերահաստատելու համար պէտք է յաւելլաւ ձեւը փոխել եւ դարձնել «յաւելլ»:

Էջ 159, տող 2—6. Այլ երկինք եւ երկիր անօթք ետեղակալք են հաստատեալք յարարչէն, ունել ամիտի ընդ ինքեամբ զամենայն՝ որ ի միջի նոցա է: Ընդ ինքեամբ եզակին պէտք է ուղղել «ընդ ինքեամբ» յոքնակիով, ինչպէս է քիչ մը վարը. «եւ են հարկաւոր բնակաւորք, հրամանաւ արարչին իւրեանց, ի վայելք ամենայն կենդանեաց. եւ իւրեանց ինքեանք չեն...»:

Էջ 171, տող 25. Կամի՛ զի եւ իւր բանաւոր արարածքն ցանկացողք բարեաց եւ զործօնեայ արդարութեան լինիցին: Եթէ առաջին ստորագելն (ցանկացողք) յոքնակի է դրուած, գեղեցկութիւնը կամ համաչափութիւնը կը պահանջէ որ երկրորդն ալ դրուի յոքնակի, այն է «զործօնեայ»:

Էջ 176, տող 20—23. Եւ յօրանջերն եւ ձգտել, որպէս կարծեցին ոմանք, ոչ ի դիւէ լինի, այլ ի մեղկութենէ եւ թուլութենէ մարմնոյն: Երկրորդ բացառականին վրայէն ի նախդիրին յապաւումը բոլորովին պատահական է. ուղղել է «ի մեղկութենէ»:

Էջ 178, տող 15. Եւ մի՛ իմն ի հակառակորդէն, քանզն նա անմարմին է...: Եզնիկ քանի մը տող վերը (նոյն էջ, տող 5) կ'ըսէ Թէ երազները երկու պատճառ ունին «Եւ այնր

երկու պատճառք են, ասոնցմէ մին այն է՝ որ Աստուածային շնորհաց ազդեցութեամբ մարդ երազ կամ տեսիլք մը կը տեսնէ (տող 7—14). բայց երկրորդը որն է արդեօք. այս մասին Եզրնկայ մէջ բան մը չկայ: Բայց իրօք տող 15-էն սկսեալ մինչեւ յաջորդ երեսին վերջը կը պատմուի սատանայական երազներու (երազափորձութեան կամ երազախաբութեան) մասին, որ ուրիշ բան պիտի չըլլայ, բայց եթէ Եզրնկայ տուած պատճառներէն երկրորդը. այսպէս ըմբռնելու եւ այսպէս մեկնելու համար պէտք է վերոյիշեալ տողին մէջ մի՛ իմն ձեւը, որ հակառակ է տակը մէջ բերուած մանրամասն բացատրութեանց, ուղղել եւ դարձնել միւսն: Երկու ձեւերուն շփոթութիւնը շատ հասարակ կերպով կը մեկնուի երկաթագիր գրութեամբ, ուր ՄԻԻՄՆ եւ ՄԻԻՍՆ հազիւ թէ կը զանազանին:

Էջ 202, տող 1—5. Եւ զի՞նչ զարմանք են ընդ նոցա՝ թէ զերկինս վասն անչափ մեծութեանն, եւ զուսաւորս վասն առաւել պայծառութեանն աստուածս կարծէին: Զարմանալ բայը կը պահանջէ ընդ-ով հայցական. ուստի ուղղելի ընդ նոսա. հատուածը կը թարգմանուի «ինչո՞ւ զարմանալ անոնց վրայ՝ որ երկինքը անչափ մեծութեան պատճառաւ, եւ լուսաւորները՝ աւելի պայծառութեան համար, աստուած կը կարծէին:»

Էջ 217, տող 12—22. Եւ չէ հնար լուսնի յերկիր իջանել. որպէս կախարդաց տեսեալ ի Ժամանակի հրամանաւ Աստուծոյ զլուս-

նոյն արիւնագոյն լինելոյ զկերպարանսն՝ դիւի նմանել լուսնի բարբանջին, թէ զլուսին իջուցանիցեն. որում չեն մարթ լինել թէ որ քան զբազում աշխարհս մեծ է՝ թէ ի կալ մի փոքրիկ ամփոփիցի, եւ կթիցի անստինն: Սխալագիր բառն է չեն մարթ, զոր պէտք է ուղղել «չէն մարթ»: Որովհետեւ ձեռագրին մէջ ն եւ է նոյն ձեւով են միշտ, ուստի այս պարագային ձեռագիրը մեր ուղղութեան հակառակ չէ. խօսքին իմաստն է որ ուղիղ ձեւը պիտի որոշէ: Եզրնկ կ'ըսէ. «կախարդները կը բարբանջեն թէ լուսինը կրնան իջեցնել վար. չի կրնար լինել այնպիսի բան, թէ նա որ բազում երկիրներէ աւելի մեծ է, փոքրիկ կալի մը մէջ ամփոփուի...» Այս պարզ իմաստը կը հանուի միայն չեն մարթ ձեւէն. իսկ եթէ առնենք չեն մարթ, թերեւս կախարդներուն անցնի խօսքը, բայց այս պարագային լինել բային տեղ կը պահանջուի առնել, իսկ որում ըսելու տեղ ալ՝ գորք. «անոնք չեն կրնար ընել այնպիսի բան որ...»

Էջ 221, տող 20—22. Բայց զի փոփոխմունսն ոգւոց ի մարմնոց ի մարմինս ետ, այնու յոյժ եպերելի է: Ետ, հոս կը նշանակէ ենթագրեց, որուն հոմանիշ է նաեւ «գնել». բայց պէտք չէ կարծել թէ ըստ այսմ բառը պէտք է ուղղել եղ, որովհետեւ «տալ» նոյն նշանակութեամբ գործածուած կայ քիչ մը վերը, տող 4. Եւ որպէս պատճառ ամենայնի ի միօջէ միութենէ տայ եւ զննամակալութիւնն ի նմանէ դնէր...:

Էջ 222, տող 7—12. Եւ զմիսն չուտել՝ եթէ վասն զկարիս մարմնոցն խափանելոյ հրամայէր, բարւոք եւ յիրաւի առնէր. ապա եթէ իբր ի պղծոյ իմեքէ արարածոց հրամայէր հրաժարել, վատթարագոյն: Թէ ի պղծոյ եւ թէ ի մեքէ եզակի բացառականները բաւական են ցուցնելու թէ գոյականն ալ պէտք է ուղղուի «արարածոյ»: Շփոթութիւնը ծագած է երկաթագիր 3 եւ 8 տառերուն նմանութենէն:

Էջ 230, տող 20—22. ... յամենայն դարս աստուածապաշտք գտանէին, որք յանդիմանէին զհեշմանկապատան. Ուղեղ է ուրիշներու կողմէ առաջարկուած «հեշմանկապաշտ», ձեւը, որ կը նշանակէ բուն «սատանայապաշտ», եւ է իբր հակառակը՝ քիչ մը վերը դրուած «աստուածապաշտ» ձեւին:

Էջ 233, տող 16—18. Է իմն զօրութիւն. որ արար եւ նտ զնոսա ընդ ձեռամբ նորա: Պէտք չէ կարծել թէ ուղղելի է «նդ զնոսա», այսինքն «կայ զօրութիւն մը՝ որ ստեղծեց զանոնք եւ դրաւ անոր ձեռքին (իշխանութեան) տակ». սովորական են դնել ընդ ձեռամբ կամ տալ ի ձեռս ոճերը, բայց տալ ընդ ձեռամբ եւս կայ քիչ անգամ. ինչ. Զորս ընդ ձեռամբ ձերով ետու. Ս. Գ. ր.:

Էջ 233, տող 25 — էջ 234, տող 6. Եւ եթէ բժիշկ ըստ պէսպէս հիւանդութեանց ազգի ազգի գեղս ախտացելոցն մատուցանել, զի որ սկզբան ցաւոյն դէպ իցէ՝ զայն ի սկզբանն մատուցանեն, եւ որ յընդմիջելն՝ զայն ի

միջոցի, եւ որ ի պառաւել ցաւոյն՝ զայն հուսկ յետոյ: Թէ առաջին մատուցանել անորոշ եւ թէ երկրորդ մատուցանեն յոքնակին պէտք է դարձնել «մատուցանէ», խօսքին ենթական է «բժիշկ»:

Էջ 234, տող 14—18. Իբրեւ կանխագէտ գիտէ գամենայն, մինչ չեւ ինչ լեալ իցէ, թէ որպէս պարտ իցէ առնել, եւ յոր ժամանակի, եւ յոր պէտս: Ըստ օրինի պէտք է ըլլայ «յորում ժամանակի»:

Էջ 245, տող 14—18. Եւ եկեալ հիւղեայն՝ պատուիրել նմա ըստ սովորութեանն, տեսանէր՝ զի ոչ անսայր նմա Ադամ, այլ խորհեալ ի բաց մերժէր, եւ չմերձենայր առ նա: Պէտք է ուղղել «խորհեալ ի բաց մերժէր եւն...», չ եւ Շ տառերուն շփոթութիւնը անցման երկաթագրին պատճառաւ է, ուր երկուքն ալ շատ նման են ձեւով:

Էջ 263, տող 19—21. ոչ զի ես միայն արժանի եղայ խորհրդոյն, որ տրուպս եմ առաքելոց...: Ստորագծեալ ձեւին տեղ ձեռագիրն ունի նոյա, որ նոյնն է: Եղանիմ բային դէմ անշուշտ շատ կանոնաւոր կը լինէր եղայ ձեւը, ինչպէս հատանիմ — կատ. հատայ, բայց այլուր չկայ գործածուած: Տարակոյսի մէջ ենք թէ արդեօք այս բառն ալ հնութեան հազուագիւտ մնացորդ մըն է, ինչպէս ապաստամբ բառը, թէ աշխարհաբարի ազդեցութեան արդիւնք:

Էջ 267, տող 15—19. Եւ իցէ՞ որ բժիշկ յորժամ զորդի ուրուք բժշկիցէ, վարձս,

ոչ առնու ալ զբժշկեալն ի գլխովին զինս, բժշկութեանն խնդրիցէ: Ուղղելի է «վարձս ոչ առնուցու, ալ զբժշկեալն գլխովին ի զինս բժշկութեան խնդրիցէ»:

Էջ 268, տող 26 — էջ 269, տող 5. Եւ կամ իցէ՞ որ, որ մատուցեալ՝ զայլոյ զորգիս կամ զծառայս յապիմակս եւ ստահակս յօժարեցուցանիցէ հանել, եւ հասեալ ի վերայ՝ ոչ հանիցեն զայն ընդ կառափն: Ուղղելի է «ի ստահակս» . ի նախդրին անկումը երկաթագիր գրութեան մէջ նախորդ շաղկապին Խ տառին հետ շիփթութեան պատճառաւ է:

2.

ԵՋՆԿԱՅ ԿՈՐՍՈՒՐԸ ՄԱՍԵՐԸ

Երբ որեւիցէ հեղինակութենէ մը մեզ հասած է միայն մէկ օրինակ, եւ այն մանաւանդ յետին դարերու գրչութեամբ, աշխատութեան անվթար եւ ամբողջական լինելը յամենայն դէպս կասկածելի կ'ըլլայ. ասոր յայտնի օրինակներ են Բուզանդ փաւստոսը, Ղազար փարպեցին եւն: Քիչ թէ շատ ապահովութիւն ստանալու, ընթերցուածները ըստ կարելոյն ճիշդ ընդունելու համար՝ պէտք է ունենալ ամենաքիչը երկու օրինակ, տարբեր աղբիւրէ ծագած, որոնց փոփոխակի ընթերցուածները կամ իրար հաստատէին, կամ իրար լրացնէին եւ կամ երկուքին համեմատութեամբ նախնական ձեւը վերականգնուէր: Այս ընդհանուր կանոնին չէր կրնար բացառութիւն կազմել նաեւ Եղնկայ

գործը, որմէ հասած ձեռագիրը թէեւ շատ խղճամիտ գրչութիւն մը, բայց չունինք բնաւ ապահովութիւն թէ այդպէս ըլլային նաեւ այն նախորդ օրինակները, որ նոյն գրչագրին աղբիւրն են եղած:

Նախորդ գլխին մէջ ցոյց տուինք քանի մը սխալներ, որոնք իբրեւ արդիւնք տառական կամ բառական շիփթութեանց, մտեր են Եղնկայ ձեռագրին մէջ: Այս գլխով ալ կ'ուզենք ցոյց տալ թէ Եղնկայ ձեռագիրն ունի նաեւ աւելի ծանրակշիռ թերութիւն մը, այն է քանի մը նշանաւոր պակաս մասեր: Այս պակասները կրնան նոյնպէս կամ ժամանակի ընթացքին մէջ թերթերու պատահական անկամբ յառաջացած ըլլալ եւ կամ դիտմամբ գրչագիրներու կողմէ յապաւուած ըլլալ: Եղնկայ աշխատութեան հատուածային բնաւորութիւնը քիչ մը արգելք կը հանդիսանայ յապաւուած կամ կրճատուած տեղերը լաւ նկատելու, նիւթի յանկարծական փոփոխութիւն մը, որ ուրիշ տեղ բնագրի ընդհատում պիտի համարուէր, կրնայ այս աշխատութեան մէջ իբր նոր գլուխ կամ նոր հատուած նկատուիլ. այնպէս որ իսկապէս յապաւուած մասերէն ոմանք կրնան յայտնուիլ քննադատութեան աչքէն փախչիլ: Ուստի այն պակաս կէտերը, որ այստեղ յառաջ կը բերենք, յամենայն դէպս պէտք է նկատել իբր փոքրագոյն թիւը (minimum), որոնցմէ աւելին գտնել դիւրին, բայց հատուածային բնաւորութեան պատճառաւ իբր թերի հաստատելը դժուար է:

Ահաւասիկ իմ թերի համարած մասերս.

1. Եղնիկ Ա. Գրքի Ը. Գլխի սկիզբը (էջ 32)
 հակաճառելով հիւլէական վարդապետութեան
 դէմ՝ հետեւեալ ձեւով կը փաստաբանէ. « Զար-
 ցնենք թէ, կ'ըսէ, հիւլէն պարզ մարմին էր թէ
 բաղադրեալ մարմին. եթէ հիւլէն պարզ մար-
 մին էր, աշխարհը որ բաղադրեալ է՝ չէր կրնար
 անկէ ստեղծուած ըլլալ, որովհետեւ անկարելի
 է որ բաղադրեալ մարմին մը միակ պարզ մար-
 մինէ մը յառաջանայ. իսկ եթէ հիւլէն բաղա-
 դրեալ մարմին էր, ուրեմն անարատ չէր եւ
 կար ժամանակ՝ երբ հիւլէն չկար, այսինքն այն
 ժամանակը՝ երբ դեռ զայն կազմող պարզ մար-
 մինները միացած չէին: » Այս խելացի փաստա-
 բանութենէն յետոյ Եղնիկ նոր խնդիր մը կը
 հանէ. « Այժմ՝ ալ տեսնենք, կ'ըսէ, թէ այդ
 հիւլէն կազմող պարզ մարմինները միմեանց
 համաձայն էին թէ հակառակ: » Բնական է որ
 յաջորդ տողերուն մէջ Եղնիկ նախ պիտի քննէր
 թէ ինչ կը լինէր երբ հիւլէն կազմող պարզ
 մարմինները համաձայն ըլլային, եւ ինչ կը
 լինէր՝ եթէ հակառակ ըլլային. որով պիտի
 եզրակացնէր թէ հիւլէն ալ պէտք ունէր աս-
 տուածային իմաստութեան, որ դար եւ անոր
 կազմիչ անմիաբան տարրերուն մէջ համերաշ-
 խութիւն մտցնէր: Բայց շարունակութեան մէջ
 այսպիսի խօսքեր չկան. մէկ երկու յառաջաբա-
 նական խօսքերէ յետոյ՝ Եղնիկ բոլորովին կը
 թողու իւր բարձրացուցած խնդիրը, եւ յան-
 կարծ կ'սկսի Թ. Գլուխը՝ ըսելով. « Եւ արդ

զհիւղեայն խնդիր թողեալ՝ զոր նիւթն ամենայնի
 կոչեն, ի չարեացն խնդիր եկեցուց... »: Պարզ
 է որ արտագրողը ձանձրանալով հիւլէի մասին
 եղած այդ հակաճառութիւններէն, նախորդները
 բաւական համարելով՝ մնացեալ բոլորը թողեր
 եւ ուղղակի անցեր է նոր գլխի:

2. Ա. Գրքի Ի գլխով (էջ 79—82)
 Եղնիկ կը ցուցնէ այն պատճառները, որոնց հա-
 մար տարածամ մահը մտաւ աշխարհ. այս
 պատճառները պարզելէ ետքը՝ կ'անցնի համա-
 ոստիւ ցուցնելու թէ ինչ բանէ սկիզբ առին
 պատերազմները, պոռնկութիւնը եւ դիւահա-
 րութիւնը: Ասկէ ալ անմիջապէս ետք կը սկսի
 ԻԱ գլուխը՝ հետեւեալ բառերով. « Այս ասա-
 ցաւ վասն հարցանելոյ ոմանց, թէ մեղաւորք
 վասն մեղաց տանջեցին ի դիւացն, տղայոցն ան-
 մեղաց ընդէր տիրիցեն դեւքն: » Կը նշանակէ
 թէ ԻԱ գլուխը սկսելէ առաջ քննած վերջա-
 ցուցած պիտի ըլլար Եղնիկ ոմանց այն հար-
 ցումը թէ ինչո՞ւ անմեղ տղաներն ալ դիւահա-
 րութեամբ կը պատժուին. բայց իրօք այս մասին
 խօսք մ'ալ չկայ. Եղնիկ այս խնդիրը կը քննէ
 բաւական ընդարձակօրէն ԻԱ գլխով՝ ճիշդ այդ
 խօսքերէն յետոյ՝ էջ 82—84: Երբ 84 էջի
 23 տողով այս խնդիրը կը վերջանայ, Եղնիկ
 յանկարծակի կ'անցնի նոր նիւթի մը. « Այլ զի
 դեւ զգեւ ոչ հանէ, զայն իսկ յայտ արար... »:
 Պարզ կը տեսնուի որ այստեղ խանգարում
 կայ. նախ պէտք էր որ էջ 82 ԻԱ գլխին սկիզբը
 դրուած տողերը՝ « Այս ասացաւ վասն հարցա-
 ցաւ »

նելոյ ոմանց . . . » դրուէին 84 էջի 23^{րդ} տողէն յետոյ. երկրորդ՝ այս տողէն յետոյ եկած մասը՝ «Այլ զի դեւ զգեւ ոչ հանէ», պէտք էր համարել նոր գլուխ, թերեւս սկսած յառաջաբանական քանի մը տողերով, որոնք կորսուած են. (հմտ. ասոր ճիշտ դիմացը, էջ 85՝ ԻԲ գլխին յառաջաբանը. «Այլ կախարդք, ասեն, յղեն դեւս եւ հանեն զգեւ»): Երրորդ ԻԱ գլխին սկիզբը դրուած յառաջաբանը հանել վերջ պէտք էր կերպով մը երկու մասերը միմեանց կապել. այդ կապն ալ կորսուած է:

3. ԻԲ գլխով Եզնիկ կը քննէ նախ թէ կախարդներ չեն կարող դեւ հանել. երկրորդ՝ դեւերը առանց աստուածային թոյլտուութեան իրաւունք չունին մարդու մէջ մտնելու. եւ երրորդ՝ սատանան եւ գազանները առաջ երբ մարդիկ մեղանչած չէին, չէին համարձակեր փնասել մարդուն: Այս խնդիրներէն յետոյ՝ բոլորովին անկապ կերպով կը սկսի ԻԳ գլուխը, ուր կը քննէ թէ հրեշտակները, դեւերը եւ մարդկանց հոգիները անմարմին են, թէ բոլոր կարծեցեալ ոգիները (ուրուական եւն) ցնորական երեւոյթներ են եւն. այս քննութիւնները մինչեւ Ա. գրքի վերջը կանոնաւոր եւ կապակցեալ կերպով կ'երթան, որմէ յետոյ կը սկսի Պարսից քէչին հերքումը: Կը թուի թէ ԻԳ գլխէն անմիջապէս առաջ պակաս կայ. այս պակասը կը շեշտուի թերեւս նաեւ անով որ քանի մը թուղթ յետոյ (էջ 96) կ'ըսուի. «Այս ամենայն ասացաւ, զի ցուցցի թէ որ ինչ երեւի՝ մարմնաւոր

է, եւ որ ինչ ոչ երեւի՝ անմարմին. եւ ի մարմնաւորացն են որ թանձրամարմինք են, եւ են որ անօր մարմինք. . . . Եւ միանգամայն իսկ ասացեալ թէ որ ինչ ի զգայնոցս շոշափի կամ զննի կամ ազգի՝ այն մարմնաւոր է, եւ որ զգայնոց ոչ ազգի՝ անմարմին»: Եզնիկ այս խօսքերով թերեւս կու տայ նախորդ գլուխներու նիւթը, այսինքն մարմնաւոր եւ անմարմին (ուրիշ խօսքով երեւելի եւ աներեւոյթ) էակներու, թանձրամարմին եւ անօրամարմին մարմնաւորներու, ինչպէս եւ զգալի եւ անզգալի (իմա շոշափելի եւ անշոշափելի) մարմիններու տարբերութիւնը, որոնք այժմ չկան. այս մասերը կրնանք ԻԳ գլխէն առաջ կորսուած մասին տեղ դնել:

4. Սկսեալ 113 երեսէն մինչեւ 149՝ Եզնիկ կը կազմէ շարունակեալ եւ խիստ կապակցեալ ամբողջութիւն մը, ուր զօրաւոր եւ միեւնոյն ժամանակ հեզնական ձեւերով կը ջրէ մազդեզական վարդապետութիւնը. ամբողջը կը կայանայ Զրուանի, Որմիզդի եւ Սիրիմանի վրայ. եւ զրեթէ չկայ երես՝ ուր ասոնցմէ մէկին կամ միւսին անունը չկրկնուի. բայց էջ 149, ԺԲ գլխով ամէն բան յանկարծ կը փոխուի. այս երեք անունները այնուհետեւ իսպառ կ'անհետանան. բարի եւ չար աստուածներու մասին ոչ մի խօսք. նոր ԺԲ. գլուխը կ'սկսի բացարձակապէս անկապ ձեւով մը. «Իսկ այլք այլազգ կարծեցին զսատանայէ, թէ Աստուած իսկ զնա չար արար»: Այնուհետեւ կը քննուի սատանային բնականէն չար ստեղծուած թէ կամովին

չար դարձած լինելու ինդիրը, ճակատագիր, կենդանակերպներու ազդեցութիւնը, աստուածային կանխագիտութիւնը, բնագոյններու, երազներու, քանի մը հիւանդութեանց մեկնութիւնը, վերջապէս դարձեալ երկնային լուսաւորներու մասին, որ երկրորդ գիրքը անմիջապէս կը կապէ երրորդ գրքին հետ: Էջ 149, ԺԲ գլխէն առաջ մեծ պակաս մը ակներեւ եւ անուրանալի է: Հետաքրքրական է նաեւ նկատել թէ այս ինդիրները կը վերաբերին աւելի առաջին գրքին եւ յատկապէս կրնան կապուիլ էջ 90 դրուած գլխին. էջ 173 յայտնապէս կը խօսուի անձն-իշխանութեան մասին, որ ինչպէս յայտնի է՝ Ա. գրքին նիւթն է:

5. Էջ 180, վերջին տողէն սկսեալ (եւ փորձել այնչափ իշխէ) մինչեւ էջ 185, տող 13 (նորա ոչ ինչ գոյ յայնմ շնորհ) կը քննուի թէ սատանան այնչափ միայն իրաւունք ունի փորձելու, որչափ հրաման է ստացած, սուտ է ոմանց ըսելը թէ սատանան բնաւ չի փորձեր մարդը եւն: Այս բոլորը կը կազմէ անկախ մաս մը, որուն հետ կապ չունին ոչ իրմէ առաջ եւ ոչ իրմէ ետք դրուած մասերը. իրմէ առաջ դրուած մասերը կը խօսին քանի մը դիւական հիւանդութեանց, ամէնէն վերջը լուսնոտութեան վրայ, իսկ իրմէ ետքի մասերը կը խօսին լուսաւորներու վրայ: Եթէ երկուքին մէջտեղէն յիշեալ մասը կրճատուի, իմաստի կապակցութեան մէջ խաթարում առաջ չի գար, այլ ընդհակառակն աւելի կը կապուի: Ըստ իս այս

մասը առաջին գրքին վերաբերեալ կտոր մըն է, յատկապէս 87—90 էջերուն կողմերէն:

6. Երրորդ գրքին մէջ Եզնիկ այլեւայլ յոյն հեթանոս փիլիսոփաներու վրայ խօսելէ յետոյ, էջ 241 կ'սկսի Պղատոնի մասին՝ այս բառերով. «Եւ մանաւանդ որ քան զամենեսինն իմաստնագոյն համարին զՊղատոն, որ վասն Աստուծոյ եւ վասն ոգւոց եւ վասն արարածոց խօսել յօժարեցաւ»: Այնուհետեւ Եզնիկ կը խօստանայ զօրաւոր խօսքերով կուուիլ անոր հետ, ջախջախել անոր վայելած պատիւը եւ յետոյ ցոյց տալ թէ ո՛վ է Աստուած եւ որո՞նք են անոր արարածները: Ահա իւր բառերը. «Եւ արդ ընդ նմա իսկ մարտիցուք գոռութեան քանիւք, որ քան զամենայն փիլիսոփայսն աստուածապաշտագոյն երեւի Յունաց: ... Զի յորժամ գնուսա մեծարոյ կարիսն գծծեսցուք, եւ հանցուք զնա յաչաց իւրոցն խարեցելոց, ապա ցուցցուք թէ ո՛վ Աստուած է, եւ վնչ նորա արարածք:» Այս մեծագործող յայտարարութենէն յետոյ, որ ամբողջ գիրք մը ենթադրել կուտայ Պղատոնի դէմ, ի՞նչ կը գտնենք. վեց տող միայն. ահա այն. «Եւ մի ինչ, զոր առաւել անճառ համարի Պղատոն, այս է՝ թէ միշտ էր Աստուած, եւ արարածս ինչ ոչ ունէր. զորոյ զկամն սիրեմ վասն զԱստուածն ինդրելոյ, եւ զամբարտաւանութիւնն ոչ գովեմ»: Բոլորովին պարզ է թէ հոս ահագին թերի մաս մը ունինք, եւ ինչպէս կը կարծեմ, թերեւս ամբողջ գիրք մը, որուն միայն վերջին

տողերն են սոյն վեց տողերը: Պղատոնի վրայ
խօսուած է սոյն գրքին մէջ էջ 224—227,
բայց այս մասը չի կրնար այն խոստացածին տեղը
բռնել. որովհետեւ գրեթէ նոյն ընդարձակու-
թեամբ եւ երբեմն քիչ մ'ալ աւելի խօսած է
Պիւթագորասի, ստոյիկեանց եւ եպիկուրեանց
(220—229) մասին, որոնց համար այնպիսի
խոստաբանութիւն չկայ. այս մասերը (Պղատոնի
մասն ալ միասին) քիչ մ'ընդարձակուած կա-
նոնաւոր ~~թուումն~~ են այն խնդիրներուն՝ որոնք
մէջ բերուած են երես 204—205 (այն է աՄ-
բողջ Դ. գլուխը): Ասկէ զատ սա՛ ալ կրնանք ի
նկատի ունենալ որ Պղատոնի այդ մասը խոստու-
մէն բաւական առաջ է տրուած եւ չի կրնար ալ
տեղափոխուիլ խոստումին տակ, որովհետեւ այս-
պէսով իր գտնուած տեղին ամբողջութիւնը կը
խանգարուի: Պղատոնի գրքին կորուստը մեծ է
եւ ցաւալի ո՛չ միայն հայ մատենագրութեան
համար, այլ եւ բուն յոյն գրականութեան,
մանաւանդ ընդհանուր փիլիսոփայութեան պատ-
մութեան համար:

7. Կը մնայ վերջին անգամ շեշտել 279
եւ 289 երեսներուն խոշոր զանազանութիւնը,
որու մասին տես վերը Ա. գլուխ, էջերու համե-
մատական ցուցակին մէջ, եւ որ կամ թերու-
թիւն եւ կամ առնուազն տեղափոխութիւն կ'են-
թագրէ Եզնկայ բնագրին մէջ:

Յ Ա Ն Կ

	Էջ
Յառաջաբան	Ե
Ա. Չեռագրին Նկարագրութիւնը	1
Բ. Հանգամանք համեմատութեամբ ձեռագրին ընդ- տպագրին	19
Գ. Չեռագրական տարբերութիւնք	23
Դ. Քննութիւն յիշեալ համեմատութեանց	70
Ե. Չեռագրական սրբագրութիւններ Եզնկայ մէջ	83
Զ. Եզնկայ կորուած մասերը	96

ԱՂԳՆԵՐԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԵՐՆ

- Ա. Գաղեմքեան զ. Գրիգորիս Վ., Ուսումնասիրութիւնը Լեհաստանի զատաստանագրոյն: 1. Պիշնֆ, Լեհաստանի հին իրաւունքը: 2. Գաղեմքեան իրաւունք չայոց: 1890: 8° Երես 85+59: Ֆր. 1.25
- Բ. Մեմբերգեան զ. Գաղեմքեան, Ազգայնականութիւն ազնուական զարմին Տիգրանց. (պատկերագրոյն): 1890: 8° Երես 50: Ֆր. 1.—
- Գ. Տաշեան զ. Յակոբքոս, Ազգայնականաց առ Գեորգայ ատորի եպիսկոպոսին եւ ուսումնասիրութիւն Ազգայնականաց գրոց: 1891: 8° Երես ԺԱ+159: Ֆր. 1.25
- Դ. Դեմետրիոս Տանի Արեւելեան չայր ի Պուրովինա: Թրգմ. զ. Գ. Վ. Գաղեմքեան: 1891: 8° Երես 79: Ֆր. —.85
- Ե. Տաշեան զ. Յակոբքոս Վ., Ուսումնասիրութիւնը Ստոյն-Կալիստինայ Վարուց Աղեքսանդրի: 1892: 8° Երես Դ+272: Ֆր. 3.—
- Զ. Ալայք Տրվիլե եւ Գ. Փիսոն, Ուղեւորութիւն ի Փոքր Ասիա: Թրգմ. զ. Յ. Վ. Տաշեան: 1892: 8° Երես 82: Ֆր. 1.—
- Է. Մառնիկ., Ամսոնային ուղեւորութիւնից ղէպ ի չայս: Թրգմ. Մոսկովիոս Անտիան: 1892: 8° Երես 89: Ֆր. 1.25
- Ը. Գաղեմքեան զ., Նորագոյն աղբերք Մովսիսի Խորենացոյ: չտ. Ա.: Թրգմ. զ. Յ. Վ. Տաշեան: 1893: 8° Երես Ժ+51: Ֆր. 1

- Թ. Գաղեմքեան զ. Գրիգորիս Վ., Պատմութիւն չայ տրագրութեան: չտր. Ա. 1794—1860: (1 տասնկարով): 1893: 8° Երես 232: Ֆր. 2.50
- Ժ. Կոնիքիս Փր. Կ., Կենտրոնաց գրոց Գաղեմքեան: Թրգմ. եւ յաւ. զ. Յ. Վ. Տաշեան: 1893: 8° Երես Է+92: Ֆր. 1.25
- ԺԱ. Գաղեմքեան զ. Գրիգորիս Վ., չայր յնդաստանականութիւն Կրանսիոյն 1680—1779: (1 գրականագիր.) 1893: 8° Երես Ժ+533: Ֆր. 4.50
- ԺԲ. Խաչատրեան Գր., Զենոն Գաղ, համեմատական ուսումնասիրութիւն: 1893: 8° Երես 78: Ֆր. 1.—
- ԺԳ. Տէր-Մովսիսեան Փարսադան, չայ գիտական տունը: Թրգմ. զ. Բ. Վ. Պիլգիլճեան: (6 տասնուհին 55 պատկ.) 1894: 8° Երես 103: Ֆր. 2.—
- ԺԴ. Գաղեմքեան զ., Նորագոյն աղբերք Մովսիսի Խորենացոյ: չտր. Բ. կամ Յակոբեան: Թրգմ. զ. Յ. Վ. Տաշեան: 1894: 8° Երես ԺԱ+43: Ֆր. 1.—
- ԺԵ. Տաշեան զ. Յ. Վ., Ուսումնասիրութիւնը չայրեան փոխառեալ բարից: Ա. զ. չիւլճեան, Սեմական փոխառեալ բարից չին չայրեանի մէջ: Բ. Փորքեմեան Կ., Յունական փոխառեալ բարից չայրեանի մէջ: Գ. չիւլճեան, չայրական Յատուկ անունը: 1894: 8° Երես 9+145: Ֆր. 2.—
- ԺԶ. Տաշեան զ. Յակոբքոս Վ., Մասնագրական մանր ուսումնասիրութիւնը: չտր. Ա.: Ա.—Զ.: Ա. Նեմետիոս: Բ. Պրոկո Դիպոլիտոս: Գ. Խոսրովիկ: Դ. Դիք չերճուածոց կամ Եպիփան: Ե. Պրոկո: Զ. Սեկունդոս իմաստասէր: 1895: 8° Երես ԺԲ+294: Ֆր. 3.60
- ԺԷ. Տաշեան զ. Յակոբքոս Վ., չայրական աշխատասիրութիւնը չայրագէտ Պ. Ֆէթթեօրի, ի մի ամիսական եւ թարգմանուած հանդերձ ծանօթութեամբ: 1895: 8° Երես 202: Ֆր. 2.50
- ԺԸ. Տիգրեան Կ., Սեւ ծովու ուսական եզերքը: 1895: 8° Երես 192: Ֆր. 2.—
- ԺԹ. Գաղեմքեան զ. Գրիգորիս Վ., Կրանսիոյն չայր Միտրապոլիս կամ Նկարագիր Կերլա

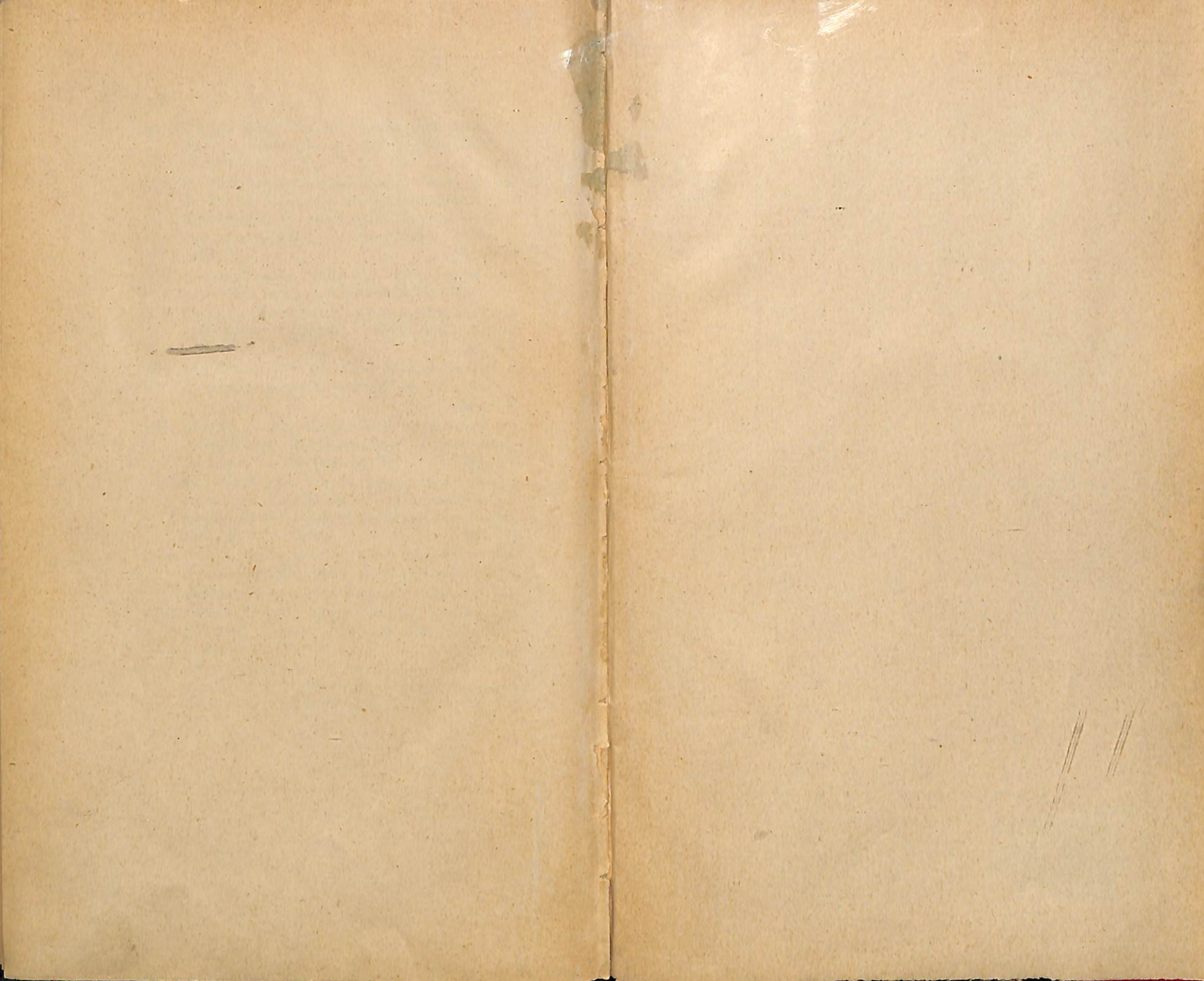
- Հայաքաղաքի ի զիր եւ ի պատկերս: 1896: 8° Երես՝ Թ+352: Ֆր. 3.60
- Ի. Տաշեան Հ. Յակոբյան Վ., «Վարդապետութիւն առաքելոց», անվաւերական կանոնաց մատենանք. Թուղթ Յակոբայ առ Կողբատոս եւ Կանոնք Թաղաէի: 1896: 8° Երես՝ Թ+442: Ֆր. 6.—
- ԻԱ. Տումաշեկ Վ., Սասուն եւ Տիգրիսի աղբերաց սահմանները: Պատմական եւ տեղագրական հետազոտութիւն: Մամն Առաջին՝ Պատմական տեղեկութիւնք Սասնոյ վրայ: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէգիլ-ժեան: 1896: 8° Երես՝ Է+62: Ֆր. 1.—
- ԻԲ. Կարրիէր Ա., Արգարու գոյցը Մոսկէս Խորենացոյ Պատմութեան մէջ: Թրգմ. Հ. Գաբրիէլ Վ. Մէնէվիչեան: 1897. 8° էջ ԺԳ+107: Ֆր. 1.50
- ԻԳ. Յովնանեան Հ. Դ., Հետազոտութիւնք Նախնեաց ուսման մասին վրայ: Ուսումնասիրութիւնք եւ քաղուածներ: Մամն Ա. Ռամկորէն մատենագրութիւնք: Տետր Ա: 1897, 8° էջ Ը+272: Ֆր. 4.—
- ԻԴ. Յովնանեան Հ. Դ., Հետազոտութիւնք Նախնեաց ուսման մասին եւն: Տետր Բ: 1897: 8° էջ Ա—Ը+273—522: Ֆր. 3.—
- ԻԵ. Գեղցեք Հ., Համառոտ պատմութիւն Հայոց: Թրգմ. Հ. Գր. Վ. Գալէմբեարեան: Յաւելուածք թարգմանչին 1. Յանկ 1895—1897 Հայոց կոտորածներու առթիւ լոյս տեսած զրքերու: 2. Գաւազանագիրք Կաթողիկոսաց եւ Պատրիարքաց Հայոց: 1897 8° էջ Ը+130: Ֆր. 1.50
- ԻԶ. Մեհեկիշեան Հ. Գաբրիէլ Վ., Գիրք (կամ յօդուած) զրեւու արուեստը: Նորու հեղինակներուն ուղղեալ քանի մը կարեւոր ակնարկութիւններ: Յաւելուած՝ Գիրք կարդալու արուեստը: 1898: 8° էջ Է+123: Ֆր. 1.25
- ԻԷ. Խաչատրեան Գր., Մ. Խորենացոյ նորագոյն աղբիւրների մասին քննադատական ուսումնասիրութիւնք: 1898: 8°, 56 էջ: Ֆր. 1.—
- ԻԸ. Տաշեան Հ. Յ., Ակնարկ մը հայ հնագրութեան վրայ: Ուսումնասիրութիւն Հայոց զրու-

- թեան արուեստին: (10 զնկատիպ պատկերով): 1898: 8° ԺԱ+202 էջ: Ֆր. 2.50
- ԻԹ. Դադեարեան Յ., Փաւստոս Բիւզանդացի եւ իւր պատմութեան խարդախողը: Մ. Խորենացոյ աղբիւրների ուսումնասիրութիւն: 1898, 8° 175 էջ: Ֆր. 2.50
- Լ. Մուրեանց Լ., Հայերէն բարբառախօսութիւն: Թրգմ. ի ռուսերէնէ Հ. Գ. Վ. Մէնէվիչեան: 1899, 8° Երես՝ Է+26: Ֆր. —.50
- ԼԱ. Բօսեան Հ. Յ., Հայք ի Զմիւռնիա եւ ի շրջակայս: Հատոր Ա. Զմիւռնիա եւ Հայք. (պատկերազարդ): 1899: 8° Երես՝ ԺԲ+369: Ֆր. 5.—
- ԼԲ. Բօսեան Հ. Յ., Հայք ի Զմիւռնիա եւ ի շրջակայս: Հատոր Բ. Զմիւռնիոյ վիճակին գիտաւոր քաղաքներն եւ Հայք. (պատկերազարդ): 1899: 8° Երես՝ Ժ+161: Ֆր. 2.50
- ԼԳ. Գովրիկեան Հ. Գրիգոր Վ., Հայք յԵրեսաբնութուլիս Դրամսիրամիոյ. Բ. Հատոր 1780—1825. (1 զնկատիպ): 1899: 8° Երես՝ Է+558: Ֆր. 5.—
- ԼԴ. Դադեանեան Յ., Եւրոպիոյ Հայոց գաւառաբարբառը: 1899: 8° Երես՝ Է+124: Ֆր. 1.—
- ԼԵ. Կարրիէր Ա., Հեթանոս Հայաստանի ութ մեհեաններն Ազաթանգեղոսի եւ Մ. Խորենացոյ համեմատ: Թրգմ. Հ. Յակոբայ Վ. Տաշեան: (1 աշխարհզրկն տախտակով): 1899: 8° Երես՝ 48: Ֆր. —.70
- ԼԶ. Տաշեան Հ. Յ., Ժողովածոյք առակաց Վարդանայ, ըստ Ն. Մառի, տեղեկատուութիւն եւ քաղուածքներ: 1900: 8° Երես՝ ԺԱ+198: Ֆր. 2.50
- ԼԷ. Տաշեան Հ. Յ., Մատենագրական Մանր Ուսումնասիրութիւնք. (տես ԺԶ.) Մամն Բ: Է—Ժ. Խիկար եւ իւր իմաստութիւնն, Ազապետոս եւ իւր Յորդորականք առ Յուստինիանոս, Թղթակցութիւն Արգարու եւ Բրիտոսի ըստ նորագիտ արձանագրութեան Եփեսոսի, եւ Գէորգայ Պիսիդեայ Վեցօրեայք: 1901: 8° Երես՝ ԺԲ+388: Ֆր. 4.50
- ԼԸ. Գր. Տեք-Պօղոսեան, Նկատողութիւններ Փաւստոսի Պատմութեան վերաբերեալ: 1901: 8° Երես՝ Ը+110: Ֆր. 1.50

- 1Թ. Վեբեր Դր. Սիմոն, Արարատը Ս. Գրոց մէջ:
Թրգմ. Հ. Բառնարաս Վ. Պիլգրիմեան: 1901: 8°
Երես՝ Ե+77: Փր. 1.—
- 1Թ. Սանտաշմեան Յովսէֆ Վ., Ասորեստանայ
եւ Պարսիկ սեպագիր արձանագրութիւնը կամ
նոցին քաղուածք որոնք Նահրի-Ուրարտու աշխար-
հին պատմութեան կը վերաբերին: 1901: 8°
Երես՝ 262: Փր. 4.50
- 1ԹԱ. Խաչաթեանց Բագրատ, Հայ ժողովրդական
դիւցազնական վէպը: 1903: 8° Երես՝ Ը+72: Փր. 1.—
- 1ԹԲ. Մեանկիշեան Հ. Գարրիէր Վ., Արդի լեզուա-
գիտութիւնը: Հատոր Ա.: 1903: 8° Երես՝ Ը+204:
Փր. 3.—
- 1ԹԳ. Մարկարտ Դր. Յ., Հայ Բղեաշխը: Թրգմ. Հ.
Թ. Կէտիկեան: 1903: 8° Երես՝ 44:
Փր. —.75
- 1ԹԴ. Գեղեկ Հ., Սկզբնաւորութիւնը Բիւզանդեան քա-
նակաթեմերու դրութեան: Թրգմ. Հ. Գ. Գարան-
ֆիլեան: 1903: 8° Երես՝ Է+83: Փր. 2.—
- 1ԹԵ. Կիւրեակեան Բ. Վ., Ժովք, Ժովք-Տուրք եւ
Հոմ-Կլայ, պատմական եւ տեղագրական ուսում-
նասիրութիւն: (1 աշխարհագրական տախտակով)
1904, 8° Երես՝ Ը+119: Փր. 1.50
- 1ԹԶ. Կիւրեակեան Բ. Վ., Կոլոտ Յովհաննէս Պատ-
րիարք. պատմագրական եւ քանասիրական ուսու-
մասիրութիւն: 1904: 8° Երես՝ ԺԴ+227: Փր. 3.50
- 1ԹԷ. Պեդերսըն Հ., Նպաստ մը հայ. լեզուի պատ-
մութեան: Թարգմ. Հ. Գ. Գարանֆիլեան: 1904:
8° Երես՝ Ը+87: Փր. 1.25
- 1ԹԸ. Տեր-Մկրտչեան Գ. եւ Աճառեան Հ. Յ.,
Քննութիւն եւ համեմատութիւն Եզնկայ նորագիւտ
ձեռագրին: 1904: 8° Երես՝ Ը+110: Փր. 1.50

2007

17 126